

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra psychologie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Zkušenost nebinárně se identifikujících osob se sebezprezentací
a genderovou expresí (z fenomenologické perspektivy)

The Experience of Individuals Identifying as Nonbinary in Self-presentation
and Gender Expression (From a Phenomenological Perspective)

Ondřej Novotný

Vedoucí práce: doc. PhDr. Irena Smetáčková, Ph.D.

Studijní program: Psychologie (B7701)

Studijní obor: B PSRSP (7701R016)

2023

Odevzdáním této bakalářské práce na téma Zkušenost nebinárně se identifikujících osob se sebe prezentací a genderovou expresí (z fenomenologické perspektivy) potvrzuji, že jsem ji vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených zdrojů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 10. července 2023

Především bych chtěl mnohokrát upřímně poděkovat své vedoucí práce, doc. PhDr. Ireně Smetáčkové, Ph.D., za trpělivost a neutuchající emocionální i instrumentální podporu a skvělou komunikaci v celém průběhu tvorby práce. Dále bych rád poděkoval všem ochotným informantům, kteří si udělali čas a poskytli mi data nezbytná pro realizaci této bakalářské práce. Nakonec bych si také poděkoval oběma svým rodičům za podporu v životě a ve studiu, a dále všem svým blízkým, kteří mi v celém průběhu tvorby drželi palce a projevovali důvěru v mou schopnost práci zdárně a kvalitně dokončit.

Obsah

Úvod	5
1 Self a společnost	6
1.1 Identita	7
1.1.1 Sociální identita	7
1.1.2 In-group a out-group.....	8
1.1.3 Identitní periodizace	9
1.2 Sebe prezentace.....	10
1.2.1 Impression management.....	11
1.3 Socializace	12
2 Pohlaví a gender	13
2.1 „Děláný genderu“	13
2.1.1 Sociální konstruktivismus	14
2.1.2 Symbolický interakcionismus	14
2.1.3 Dramaturgická sociologie.....	14
3 Genderová socializace	15
3.1 Maskulinita a feminita	16
3.2 Teorie genderového vývoje.....	17
3.2.1 Teorie genderových rolí a sociální učení.....	18
3.2.2 Teorie genderových schémat	18
3.2.3 Kognitivně vývojová teorie	19
3.2.4 Teorie genderových skel.....	20
3.3 Genderové stereotypy a postoje.....	21
4 Genderové aspekty self.....	25

4.1	Genderová identita	25
4.1.1	Nebinární genderová identita	27
4.1.2	Genderová exprese	28
5	Cíl výzkumu	31
6	Metodologie výzkumu	31
6.1	Výzkumná metoda	31
6.1.1	IPA.....	31
6.2	Výzkumné otázky	32
6.3	Výzkumný soubor.....	32
6.4	Etické aspekty	32
6.5	Sběr dat	33
6.6	Postup při analýze dat	33
7	Analýza a interpretace materiálů	35
7.1	Reflexe vlastní zkušenosti	36
7.2	Představení informantů	37
7.3	Výsledky analýzy a interpretace společných témat	38
8	Diskuse	48
9	Limity	52
10	Závěr.....	53
	Seznam zdrojů a literatury	55
	Seznam příloh.....	60

Úvod

Důvodem pro zpracovávání této bakalářské práce je můj několikaletý zájem o LGBTQIA+ komunitu a snaha porozumět rozepřím, které vznikají mezi skupinami s odlišnými ideologiemi a názory (zejména těmi, které diskurz LGBTQIA+ podporují a těmi, kteří se drží konzervativnějších názorů). Nepřijímající názory prokazatelně vedou k negativním důsledkům, ale zároveň společnosti poskytují diskurz, vůči kterému se dá vymezit. Myslím si, že potenciální homeostatický stav, vynořující se ze střetu konzervativnějších a liberálnějších názorů, může v budoucnu poskytnout stabilnější a zároveň otevřenější možnosti při utváření vlastní identity u adolescentů a mladých dospělých.

Můj zájem o LGBTQIA+ (dále jen LGBT+) tematiku se vynořil skrze pozitivní vztah androgynitě, kterou jsem pozoroval v uměleckém prostředí a subkulturách, které mi byly (a jsou) blízké v dospívání, a mladé dospělosti. Většina mých oblíbených žánrů má tendenci vyzdvihovat témata, mezi která spadají i obtíže, se kterými se potýkají členové LGBT. Tak se můj zájem rozšířil od androgynity k LGBT+ tematice obecně, a následně k nebinárním genderovým identitám, se kterými se androgynita může, ale nemusí pojít.

Dle mého názoru si LGBT+ komunita v současné situaci zaslouží větší pochopení a podporu od většinové společnosti. Její členové stále potýkají s nepochopením, diskriminací a stigmaty. Spousta nepřijímajících názorů je však založena pouze na xenofobním základu a nedostatku flexibility ve uvažování. To však není jediný důvod, který mě utvrzuje v důležitosti tematiky zvolené pro můj výzkum. Společně s diskurzem, který je utvářený s rozvojem myšlenek LGBT+ komunity, emergují nové otázky, které se už netýkají pouze LGBT+ komunity, ale celé společnosti. Otrásají se základy toho, jak je naše společnost stavěna, zejména konceptů femininity a maskulinity. Dále mě zajímají přidružená témata jako androgynita, aschematičnost a jejich potenciální pozitivní stránky nastíněné Sandrou Bem (např. absence negativních stereotypů, které nasedají na genderové role spjaté s biologickými markery). Pozitivním přínosem aschematičnosti by mohlo být rozvolnění genderových stereotypů, které mají dopad nejen na LGBT+ komunitu, ale i na většinovou populaci. Stereotypy mohou negativním způsobem zasahovat do vývoje osobnosti a být podkladem pro neautentický rozvoj identity.

1 Self a společnost

Původně anglický termín „*self*“, s českým ekvivalentem „já“ nebo „bytosné já“ či „vlastní osoba“, je souhrnem různých aspektů subjektivní zkušenosti jedince ve spojení s jeho osobní identitou, která je samotnou a jedinečnou entitou oddělenou od ostatních jedinců. Je to proces fungování, reflektování a schopnost nahlížet na sebe jako na objekt. Zahrnuje jednotlivcovy myšlenky, emoce, přesvědčení, hodnoty, a vjemy o sobě samém jako o jedinečné osobě. Self je ovlivněno osobními zkušenostmi, sociálními interakcemi, kulturními normami a společenskými očekáváními. V návaznosti na tom pak self ovlivňuje naše chování a způsoby, kterými se k sobě vztahujeme. (Erikson, 1968; Mead & Morris, 1967; Rogers, 1995)

Existuje velké množství teorií, které se věnují vývoji genderové identity. Biologické odvětví se opírá o schopnost reprodukce, která je už sama o sobě základním kamenem pro lidský vývoj (evoluci). Sociologické teorie vyzdvihují působení okolí na jedince, sociální struktury a vliv kultury. Můj výzkum bude primárně užívat hlediska psychologického (jedná o jedinečnou osobní zkušenost informanta s prožíváním fenoménu nebinární identity, kde je důraz kladen na intrapsychické dění (ať už emoční, kognitivní či behaviorální). Při práci se self a identitou se má práce opírá i o sociologické a antropologické koncepty. Je, myslím, vhodné na self nahlížet z velké části jako na konstrukt tvořený společností. Společnost se prolíná s naprostou většinou naší vnímané reality. Člověk je sociální bytost, a proto musí, dle názoru sociologů a sociálních psychologů, zasahovat i do zdánlivě osobních konceptů, jako je self a osobní identita (např. skrze internalizaci).

Původně W. Jamesem (1890) zavedené rozlišení „I“ a „Me“ (části self) později ve svých sociálně psychologických teoriích rozvedl sociolog G. H. Mead. Představil tak rozvoj self jako proces, který je rozvíjený sociálními interakcemi s jedincovým okolím. „I“ (subjekt – pozorovatel) je dle Meada, řekněme, osobní, spontánní, impulzivní a aktivní část self (počítky, vjemy, okamžitá kognice, chování a jednání), která zažívá svět v daném momentě. V kontrastu je „Me“ (objekt – to pozorované) ta část self, která reprezentuje socializované aspekty self a je to zvnitřněná reprezentace generalizovaného druhého (což je souhrn postojů společenské skupiny) (Mead & Morris, 1967). Mead pojmenovává self jako proces, protože považuje self za něco, co je proměnlivé a nedokončené (stejně jako společnost, ve které

se téměř každá interakce propisuje do její podoby v budoucnosti). V kontrastu s individualistickými teoriemi, které předpokládají větší sílu biologických determinantů a logických procesů při vývoji self, Mead (a sociologické teorie obecně) předpokládají mnohem větší dopad sociálních interakcí. Osobně si myslím, že obě roviny mají na tvorbu self dopad, avšak považuji za nutné vyzdvihnout klíčovost právě sociologických teorií pro uvědomění si ohromného a nepopíratelného vlivu sociálního prostředí (ve kterém se každodenně pohybujeme) na self a identitu jedince. (Bačová, 2008)

1.1 Identita

V literatuře se self a identita může prolínat, pokusím se však představit nuanci, kterou pocítuji jako relevantní. Na self se dá pohlížet jako na základ pro tvorbu identity. Identita pak obsahuje jedincovo ucelený způsob, jakým se svým self operuje v sociálním kontextu. Je to relativně ustálený soubor poznatků, které člověk nasbíral o sobě samém a považuje je za důležité při vztahování se k sobě samému v osobní rovině. Je to něco, čím se jedinec definuje, co považuje opravdu za své, kým si myslí, že je bez ohledu na to, že je součástí nějaké sociální skupiny. Může se jednat o osobní zájmy, hodnoty, vlastnosti, dovednosti aj. Identita se dá rozdělit na osobní a sociální identitu. Osobní část identity charakterizuje ty části jedincova self, které jsou individuální (ale i tak je její tvorba zatížena sociokulturním prostředím). Tedy takové části, kde se člověk definuje jako jedinec s osobitými vlastnostmi a jedinečnou osobností. Sociální identita zahrnuje ty části self, které jsou odvozené od příslušnosti k různým sociálním kategoriím a jim přiřazeným rolím. Člověk na sebe v takovém případě nahlíží jako na součást něčeho většího, něčeho společného a svou příslušnost k dané kategorii považuje za důležitou ve vztahu k tomu, kým se cítí být.

1.1.1 Sociální identita

Tajfel a Turner představili teorii sociální identity, kde tuto část identity popisují jako self-koncept, který je založený na příslušnosti ke určité skupině. V momentě, kdy se pojíme k nějaké kategorii vytváříme vazbu mezi self a ostatními členy kategorie, se kterými něco sdílíme. Může se jednat o fotbalový tým, etnickou skupinu či národnost, sexuální orientaci, gender a v širším kontextu se může jednat například i o pouhé zastávání určité ideologie bez příslušnosti k nějaké definované skupině (skrze identifikaci s lidmi, kteří přemýšlejí

ve stejném paradigmatu). Tento proces utváření příslušnosti k dané sociální skupině se nazývá kategorizace. (Tajfel & Turner, 1986). S teorií soc. identity přišla i teorie sebekategorizace, tedy kategorizace spojená s vlastní osobou.

Celkový self-koncept člověka se podle autorů skládá jak z osobní, tak sociální identity. Podle toho, v jakém prostředí se osoba nachází, může pro ni být různě salientní jedna z těchto dvou částí, a bude tak více udávat jedincovo chování. Tedy například v přátelské konverzaci bude silnější ta osobní, zatímco na koncertu nebo na pracovním večírku bude důležitější ta sociální. Také platí, že jedna osoba oplývá více sociálními identitami, které přebírají salientnější pozici podle toho, v jakém prostředí se osoba nachází. (Hewstone et al., 2002) V sociální sféře sebe-kategorizace dochází k vlastní depersonalizaci, a následně k sebe-stereotypizaci. Ta vzniká na základě identifikace s vlastní *in-group*.

1.1.2 In-group a out-group

Tato teorie se zaměřuje na postoje a chování, které je směřováno vůči tzv. *in-groups* (skupiny, do kterých patříme) a *out-groups* (ostatní existující skupiny, do kterých se neřadíme). Např. pro člověka který se identifikuje jako muž, může být skupina lidí s mužským genderem *in-group*, a skupina lidí s ženským genderem nebo nebinárním genderem *out-group*. Čím silněji cítíme příslušnost k dané sociální skupině, tím salientnější postavení má v naší celkové a sociální identitě. Různý dopad tedy bude mít například skupina odpoledního hraní šachů, kam se jde člověk jednou týdně zabavit, a pak aktivistická skupina, která je zdrojem jedincova poslání. Pozitivní vztah vůči skupině, do které patříme, podporuje adekvátní míru sebevědomí, a tak udržuje a posiluje sociální identitu. Podobný efekt může mít i sebe prezentace, o které se v práci ještě zmíním (viz kapitola 1.2).

Účast v sociální skupině napomáhá vzniku meziskupinového *biasu* (předpojatost), se kterým se pojí tendence svou *in-group* hodnotit pozitivněji, než *out-group* (což je vedlejším efektem, nikoliv cílem). To se jinak nazývá *in-group favoritism* V psychologii se teorie sociální identity dá užít např. při vysvětlování předsudků vztažených k sociálním kategoriím, tedy i k genderu (viz kapitola 5), a následnému vzniku stigmatizace a diskriminace vůči dané sociální skupině. (Bigler & Liben, 2007; Tajfel & Turner, 1986)

1.1.3 Identitní periodizace

Proces tvorby a vývoje identity sahá od začátku až do konce života. Člověk si prochází různými senzitivními obdobími, kdy je více vnímavý vůči specifickým podnětům a je pro něj jednodušší si skrze tyto postoje osvojit nové dovednosti apod. Dále existují kritické fáze, které jsou charakteristické tím, že pokud si v tomto období člověk danou schopnost neosvojí vůbec nebo si ji osvojí pouze nedostatečně, je pak možné si takovou schopnost osvojit jen s velkými obtížemi, omezeně anebo vůbec.

Eriksonova vývojová teorie popisuje celoživotní vývoj jedince. Rozděluje lidský život na 8 období, přičemž každé z nich obsahuje vývojovou krizi charakteristickou dvojicí protichůdných sil (konflikt). Každá tato fáze obsahuje cnost, ke které se člověk snaží přiblížit. Nejvýznamnějším obdobím pro identitu je 5. fáze, kterou Erikson nazývá identita vs nejistota/zmatení rolí a vyskytuje se mezi 12-18 roky života v adolescenci/dospívání. Účinnou silou je věrnost (ve smyslu: schopnost integrovat různé role, hodnoty a přesvědčení do konzistentního self-konceptu a identity, a schopnost porozumět svým cílům, volbám a rozhodnutím). Toto období je charakteristické dočasnou nejistotou týkající se pozic a rolí, které má člověk ve společnosti zastávat. Dospívající se mohou snažit odlišit s cílem oddělit svou identitu od okolí a pohlížet na ni jako na unikátní a svou vlastní, jedinečnou. S identitou experimentují se snahou najít balanc mezi tím, kým se vnitřně cítí být a tím, co vyzdvihují vrstevníci, případně referenční skupiny. Referenční skupiny hrají v tomto období důležitou roli. Jsou to skupiny, do kterých chceme patřit, chceme se identifikovat s jejich členy, jsou nám nějakým způsobem sympatické. Vymezují se proti částem identity přejatých od primárního socializačního prostředí (většinou rodiny). Osoba se v tomto období snaží vybudovat si silnou a stabilní identitu a najít své místo ve společnosti tak aby s identitou korespondovalo (vhodně si osvojit sociální role). Toto období se nazývá psychologické moratorium.

Ke zmatení rolí dochází v momentě, kdy se jedinci nepodaří důkladně přehodnotit interakci mezi identitou očekávanou od poskytovatelů primární socializace, identitou asociovanou s vrstevnickou skupinou a identitou referenční. V opačném (úspěšném) případě jedinec dosáhne cnosti (věrnost), a konflikt je považován za vyřešený. Na rozvoj identity mají dopad i konflikty řešené v předešlých fázích, a úspěšnost jejich vyřešení. Dospívání je jakýsi most

mezi dětstvím a dospělostí, kdy se člověk se ohlíží zpět, ale hledí i do budoucnosti. Ve svém výzkumu jsem hledal informanty ve věku vyšším než 20 let, aby vznikla vyšší šance, že už si tímto stádiem prošli a konflikt společně s nejistotou měli vyřešený. (Erikson, 1968, 1980)

Eriksonovu teorii rozvedl americký psycholog Marcia. Popsal formování jako proces, který zahrnuje jak exploraci, tak komitment. Osvojování identity dle Marcii začíná právě Eriksonem pospanou explorací možností, kdy adolescent prozkoumává, kým se může stát a kým se stát chce. Později se očekává že dojde ke komitmentu k dané identitě. K selhání dojde v momentě, kdy nejsou různé možnosti prezentovány a jedinec se identitě buď neoddá, nebo se oddá bez možnosti explorace. Dle Marcii může v tomto období dojít ke 4 stavům spojeným s identitou. V momentě, kdy jedinec neměl příležitost experimentovat a zároveň ke komitmentu nedošlo (nejméně „vyspělá fáze“), stav se nazývá jako difuzní identita – taková osoba je snadno ovlivnitelná vrstevníky, často mění názory v souladu s okolím. Pokud však ke komitmentu došlo, stav se nazývá náhradní identita – jedinec má stabilnější názory, avšak jsou přejaté od autorit bez hlubšího kritického zvážení. Takové stádium nemusí být finální, ale může k němu přechodně dojít v případě, že má daná osoba např. velkou úzkost z nejistoty. Dále, pokud jedinec možnost experimentovat má, ale ještě ke komitmentu nedošlo, je ve stavu tzv. moratoria – osoba si je zatím nejistá svou identitou a dochází k exploraci a zkoušení identit. Stavem, který je kompatibilní s úspěšným vyřešením konfliktu vývojového stádia je dosažená identita – osoba prohledala různé možnosti, zvážila je a dochází i ke komitmentu k dané identitě. Tato fáze s větší pravděpodobností nastane v případě, že má jedinec v rodině dobré vztahy, a zároveň je mu umožněna expanze a prozkoumávání nových možností. (Marcia, 1966, 1980)

1.2 Sebe prezentace

Sebe prezentace obecně se týká způsobu, jakým jedinec prezentuje svou identitu, osobnost na venek nějakému „obecenstvu,“ přičemž termín obecenstvo může být nejen jedincovo okolí, ale i on sám – v takovém případě se osoba nějakým způsobem prezentuje sama sobě (Schlenker, 1980). Jedná se o strategii, kterou lidé užívají v různých situacích a její možné cíle jsou následující: podpora sociální interakce – její mediace, získání sociální odměny – účelová sebe prezentace (paralela k *impression managementu* – viz 1.2.1), utváření a potvrzování vlastní identity, sebeobrazu a sebe pojetí. Dále sociální přijetí a pocit

sounáležitosti. V některých případech to může být způsob zajištění pocitu bezpečí – např. nošení pánského méně vyzývavého oblečení pro snížení rizika sexuálního obtěžování apod.

To, jakou podobu sebe prezentace nabyde, ovlivňuje jednotlivcův self-koncept. Mezi faktory, které determinují sebe prezentaci, se může řadit například to, jestli člověk rozumí sám sobě a orientuje se ve svých myšlenkách, emocích, motivech, a také jak nezaujatě tyto aspekty svého self pozoruje a interpretuje. Následně záleží, jestli se jedinec chce a dokáže chovat kongruentně vůči těmto poznatkům zahrnutých v jeho self-konceptu (tedy jestli mezi jedincovým self a jeho chováním panuje soulad). Tyto faktory vypovídají o míře autenticity, kterou si jedinec dovolí ve vztahu k sobě i svému okolí. Dále záleží třeba i na tom, jak vnímavý je člověk vůči kontextu, ve kterém se momentálně nachází a jestli je schopný (a ochotný) sebe prezentaci měnit třeba i v průběhu interakce. Velký vliv má kultura a socializace, normy a očekávání společnosti.

V některých případech se lidem v sebe prezentaci daří být autentickými. Důvodem může být, že je např. očekávání společnosti příliš nerozhodí nebo si třeba nemohou pomoci být v prezentaci „sami sebou“ i přes negativní konsekvence, které může přinášet nenásledování norem. Jindy může být sebe prezentace neautentická. Ta může nastat v případě, že se člověk podvolí normě (konformita) nebo třeba nějaké nálepce, které je mu přiřazena (viz podkapitola 4.1.1.1). Sebe prezentace dále může být samovolná/neintencionální nebo záměrná až manipulativní.

Sebe prezentace se dá celkem lehce zaměnit (a bývá zaměňována) za *impression management* (v doslovném překladu „management dojmu“). Oboje jsou termíny, které se dají užít při popisu způsobu, jakým osoba prezentuje sebe sama svému okolí. Různí autoři pojmy uchopují odlišnými způsoby. Oba pojmy týkají sociálních interakcí a ovlivnění dojmu, které má okolí o jednotlivci, osobně však u termínů pociťuji jemnou nuanci a pokusím se ji předložit.

1.2.1 Impression management

Impression management, je proces, kdy jedinec aktivně, kontrolovaně a záměrně ovlivňuje dojem, který o jeho vlastní osobě okolí má. Může zahrnovat různé strategie a taktiky, které se používají k manipulaci s dojmy ostatních. Tyto strategie mohou zahrnovat výběr určitých informací, prezentaci sebe sama ve výhodném světle – zdůrazňování pozitivních vlastností

nebo potlačování negativních. Na rozdíl od sebe prezentace může *impression management* manipulovat s proměnnými týkajícími se nejen prezentace vlastního já. Otázkou však je do jaké míry je toto možné, protože teoreticky při každé informaci, kterou s okolím sdílíme, nějakým způsobem prezentujeme i svou vlastní osobnost. (Nichols, 2020).

Hlavní rozdíl mezi sebe prezentací a *impression managementem* vidím v intencionalitě. Sebe prezentace je širší termín, který se vztahuje k celkové prezentaci a vyjádření sebe sama (svého self, své identity), zatímco *impression management* se dá charakterizovat spíše jako úmyslné ovlivňování dojmu o vlastní osobě a manipulaci s ním. Dal by se označit jako podmnožina sebe prezentace, jejímž účelem je převážně vykreslování vlastní osoby v pozitivním světle (může se jednat například o situaci, kdy se člověk snaží získat práci). Sebe prezentace může být samovolné vyjádření self, kdy motivací nemusí být sociální odměna, ale pouze mediace interakce nebo potvrzování vlastní identity apod.

1.3 Socializace

Socializace obecně se dá charakterizovat jako proces učení, kdy si jedinec osvojuje hodnoty, společenské normy nebo vzorce chování, které se od daného člověka očekávají. Je to přenos kulturních obsahů, které slouží ke společné komunikaci mezi členy a spolupráci při vytváření a přenosu dalších kulturních obsahů, sociálních i hmotných. Změny v člověku se dají popsat dvěma termíny: zrání a vývoj. Zatímco zrání se týká automatických biologických procesů, socializace by se dala hrubě přirovnat k vývoji. I zde se tedy dostáváme k interakci již zmíněných biologických a socio-kulturních vlivů působících na člověka (Langmeier & Krejčířová, 2006). Pokud nahlédneme ke klasickým přístupům k socializaci, lze vyvodit, že v procesu socializace jsou osvojovány tyto koncepty: V první řadě jsou to druhové charakteristiky jako jazyk a řeč. Dále jsou to kulturně specifické charakteristiky jako např. sociální role, do kterých spadají role genderové (viz podkapitola 3.2.1). Nakonec charakteristiky individuální (způsob, kterým člověk uvažuje sám nad sebou). (Bales & Parsons, 2014)

2 Pohlaví a gender

Existují dva pohledy, které se věnují odlišení muže a ženy. První teorie se zakládá na biologii člověka. Předpokládá, že muž je mužem a žena ženou, pokud jsou v jejich těle přítomny znaky odpovídající danému pohlaví: chromozomy, hormony, gonády, genitálie, sekundární pohl. znaky (Janošová, 2008). Tyto znaky mohou být buď ženského, nebo mužského rázu. Tato teorie naráží u případů, které se vymykají normě: například u intersexuálních osob, u kterých jsou zmíněné znaky vypovídající o pohlaví této osoby zastoupeny nesjednoceně – v jejich těle se smíšeně vyskytují znaky obou pohlaví. Univerzálnost pohlaví zde tedy silně pokulhává. (Smetáčková, 2016)

Druhý z pohledů (sociologicko-psychologický) se zakládá spíše na aspektu prožívání pohlaví. Ten bere v potaz to, kým se jedinec cítí být. Místo pohlaví volí výraz gender. Věnuje se tématům jako genderová identita (zdali se jedinec cítí být v souladu s atributy spojenými s jeho biologickým pohlavím a přisouzeným genderem, či nikoliv) nebo genderová role (zdali osoba naplňuje vzorce chování aj. očekávané od jejího okolí, které jsou jim přisouzeny na bázi odhadu jejich genderu). Ukazuje se, že pohlaví nijak zvlášť striktně neurčuje roli jedince v žádné další sféře, kromě té reprodukční. Proto se v psychologii a sociologii bavíme spíše o genderu než o pohlaví. Co se týče kauzality v oblasti osobnostního vývoje a uspořádání společnosti, se biologické a sociální faktory, které determinují pohlavně-genderovou příslušnost prolínají, a nelze jasně určit kauzalitu. (Smetáčková, 2016)

2.1 „Dělání genderu“

Pokud bereme v potaz gender (spíše než biologické pohlaví), příslušnosti k jednomu z pohlaví se věnujeme spíše v míře přítomnosti maskulinních (typicky mužských) a femininních (typicky ženských) charakteristik u dané osoby (namísto biologických či fyziologických znaků). To, co je ve společnosti považováno za maskulinní (např. síla, agrese, emoční vyrovnanost, inteligence) a femininní (např. emoční labilita, starání se o děti, zájem o módu a líčení) se liší v různých kulturách, i v různých časových obdobích dané kultury. Antropologické studie byly průkopníky v chápání maskulinity a femininity jako sociálních konstruktů. C. West and D. Zimmerman ve svém příspěvku publikací pracují

se slovním spojením „Doing Gender.“ Tvrdí, že gender není vrozená vlastnost jedince, ale výsledek psychologického procesu učení, který na jedince účinkuje v důsledku působení společnosti a dané kultury (West & Zimmerman, 1987). Tento pojem má základ právě v Goffmanově publikaci v kapitole *Gender Display* (Goffman, 1976).

2.1.1 Sociální konstruktivismus

Obecně by se téma v širším záběru dalo zařadit do sociálního konstruktivismu, který tvrdí že to, co je považováno za pravdivé je spoluutvářeno kulturou, se kterou máme celoživotní zkušenost. Extrémnější feministické uvažování bere pojmy „muž“ a „žena“ jako proměnlivé a neobjektivní. Protipólem k tomuto chápání genderu by byl biologický esencialismus, který chápe mužskost a ženskost jako něco neměnného, nezávislého na sociálních okolnostech jedince. (Berger & Luckmann, 1991)

2.1.2 Symbolický interakcionismus

Pokud půjdeme do hloubky, dostaneme se přes interpretativní odvětví sociologie až do symbolického interakcionismu, který tvrdí, že si lidé mezi sebou za pomoci různých sdělovacích prostředků vyměňují symboly, které dále interpretují. Na bázi této každodenní interakce budujeme sociální realitu. Jedním ze silných symbolů je jazyk.

2.1.3 Dramaturgická sociologie

Na symbolický interakcionismus přímo navazuje E. Goffman se svou dramaturgickou sociologickou teorií, kde se věnuje rolím obecně. Věnuje se prezentaci identity (viz 1.2). Sociální interakci přirovnává k divadelní hře, kde dochází k interakci mezi jedincovým self a očekáváním společnosti, přičemž genderové role jsou konstruované společností a přenesené na jedincovu identitu skrze učení a internalizaci. Goffman považuje prezentaci genderu jako snahu reprezentovat genderovou kategorii, která je osobě společností přisouzena. (Goffman, 1959)

3 Genderová socializace

Genderová socializace se týká specificky osvojování si takových norem a hodnot a očekávání, která jsou spojena s tím, jestli je jedinec (v tradičním pojetí genderu) společností vnímán jako muž nebo žena. Účelem socializace je konsenzus a kontinuita společnosti. Protože je západní společnost silně kategorizována na základě binárního genderu, je zde genderová socializace jedním ze základních kamenů socializace jako takové (Bigler & Liben, 2007). Jedním z důvodů může být, že gender poskytuje jednoduché, viditelné (kvůli společenským normám) dichotomické členění, které napomáhá kognitivní ekonomii a organizaci poznání (užívání kognitivních schémat – dále viz 3.2.2) a je přítomné takřka v každé sociální situaci. Za poslední léta je pozorována změna, avšak autoři se neshodují na tom, jestli klesá síla genderové kategorizace, nebo zda se pouze mění obsahy genderových kategorií (Helgeson, 2012; Kimmel, 2011; Langford & Mackinnon, 2000; Prentice & Carranza, 2002). Možné podklady pozorovaných jevů shrnu takto: (a) striktní distinkce mezi gendery obecně klesá (tedy genderové kategorie nejsou tolik důležité), anebo (b) distinkce se stále vyskytuje v podobné míře, avšak nároky kladené na dodržování norem spojených s genderovou kategorií nabývají odlišných hodnot s tím, jak se normy proměňují. V každodenním životě jen méně často narážíme na nesoulad mezi jedincovou genderovou expresí a genderovou kategorií, do které je řazen, a proto se může zdát, že distinkce nenabývá takové síly.

Co se tedy týká specifického účelu genderové socializace, dá se shrnout do třech kroků: (1) poznání a akceptace sociálních institucí, které zakládají genderovou polarizaci (2) osvojení komunikačních pravidel, které jsou spojeny s příslušností k určité genderové kategorii a (3) následné formování genderové identity (Kimmel, 2011).

Právě v tomto ohledu je zajímavé věnovat se zkušenostem lidí s nebinární genderovou identitou, protože jejich zkušenost s každodenními sociálními situacemi může být vykreslenějším případem toho, co možná zažívá spousta lidí, která se do binárního genderu řadí. I u binárně se identifikujících osob je totiž vysoká míra variace přítomnosti femininních a maskulinních znaků u jednotlivé osoby. Na základě tohoto poznatku tedy lze předpokládat, že čas od času prožívají jistý nesoulad mezi jejich identitou a stereotypními genderovými rolemi, které jsou jim připsány.

3.1 Maskulinita a feminita

Téma maskulinity a feminity se pokusím přiblížit za využití teorie genderového řádu, kterou rozvinul sociolog M. Kimmel. Definoval 3 úrovně, ve kterých gender operuje:

První úrovní jsou sociální instituce (společenský aspekt), kde existuje a je podporována určitá představa o tom, kdo je muž a kdo žena, jak vypadá maskulinita a jak feminita. Příkladem může být škola, nebo rodina. Nejedná se o pouhé seskupení osob, které je výhodné pro přežití nebo reprodukci. Pojem rodina je vázaný s kulturními artefakty, s představou toho, jaký význam rodina má, jak by měla fungovat, kdo je součástí rodiny a jakou roli jednotlivé osoby zastávají apod. Tímto kulturním obsahem jsou pak ovlivňovány osoby, které jsou součástí rodiny. Lidé tedy sociální instituce tvoří a zároveň jsou jimi formováni (Giddens, 1991). Maskulinita a feminita jsou v současném, tradičním diskurzu dichotomické entity a zároveň je na ně nahlíženo jako na komplementární (představy jako: „muž je technický a žena humanitní; muž je chladný, vyrovnaný a žena emocionální). To, že je tento pohled založen na biologickém esencialismu napomáhá k udržení těchto rigidních představ v převládajícím společenském diskurzu. (Kimmel, 2011)

Další úrovní jsou sociální interakce (interpersonální aspekt). Když se člověk dostane do sociální situace, velmi rychle se pokusí zjistit, jestli je interakční partner muž či žena. Sám jednotlivec se nejspíše snaží působit buď jako muž nebo žena, aby byl dobře čitelný. Nějakým způsobem svůj gender většinou dává najevo, ať už vizuálně, chováním aj. (viz 4.1.2). Jinak to může být u osob s nebinární identitou, kteří se mohou, ale nemusí, prezentovat androgynně, přičemž jejich motivace může být spíše vnitřní (např.: „necítím plnou příslušnost ani k jednomu pohlaví a nenechám se omezit rigidními představami o genderu“), anebo spíše vnější (např.: „nechci, aby lidem bylo hned jasné, jaké je mé biologické pohlaví, a proto se budu prezentovat nečitelně“). Většinou však platí, že pokud je gender komunikačního partnera nečitelný, je nám v situaci nepříjemně. To platí zvláště v českém jazyce, který je velmi generovaný a celkem brzy v interakci může nastat situace, kdy si nejsme jistí, jaké zájmeno k oslovení zvolit, abychom osobu neurazili). Obecně máme tendenci nečitelné interakční situace co nejdříve opustit. Identifikace genderu usměrňuje naše chování a třeba i náplň konverzace a způsob, kterým komunikujeme (např. muži v homogenní skupině užívají větší množství vulgárních slov než při komunikaci, ve které

se vyskytuje žena). Nečitelnost genderu může být nepříjemnou zkušeností pro oba komunikační partnery, což nás, lidi, posiluje ve snaze svůj gender dávat najevo dosti čitelně (to zpětně upevňuje dichotomní představy o rozdílnosti žen a mužů). (Kimmel, 2011)

Třetí úroveň je genderová identita (individuální aspekt). Většina lidí prožívá své já přes skrze genderovou perspektivu a často se k tomuto pojetí své vlastní osoby obrací při rozhodování o své prezentaci, jednání, přáních a hodnotách apod. Uvědomění si vlastní příslušnosti k danému genderu může sloužit i jako zpětná vazba (např. v situaci, kdy žena dostane špatnou známku z matematiky, si může situaci ospravedlnit nějak takto: „to proto, že jsem žena a ženám matematika nejde“). Podobné toky uvažování vedou nejen k upevňování představ o genderu, ale např. také k již zmíněnému sebenaplňujícímu se přesvědčení (viz 4.1.1.1). Obecně máme tendenci si svou genderovou identitu potvrzovat a odkazovat sami sebe na situace, kdy jsme se nějak zachovali právě kvůli tomu, že jsme členem (např.) mužské genderové kategorie a tato kategorie se „tak přece chová“. K identitě a socializaci patří i prožívání vlastního těla. Koncept somatizace sociálních struktur se například dotýká jevu, kdy máme tendenci uzpůsobovat svá těla dle genderovaných očekávání společnosti, a následně tyto odlišnosti užívat jako rozlišující faktory mezi mužem a ženou. Tím vzniká cyklický charakter uvažování nad fyzickou stránkou genderu. Opět se tak dostáváme k užívání biologické báze k poukazování na rozdíly mezi mužem a ženou (Bourdieu, 2000). Nepopírám, že nějaké dědičné predispozice k odlišnému fyzickému vzhledu a fungování těla přítomny jsou, jen tvrdím, že některé fyzické znaky, které považujeme za biologické, jsou ve skutečnosti formovány genderovými normami. (Kimmel, 2011)

3.2 Teorie genderového vývoje

Rád bych představil několik teorií, které pokrývají různé aspekty genderového vývoje a tím pohled na tento koncept ucelují, tyto teorie ve své publikaci podtrhla psychologka Vicky Helgeson (Helgeson, 2012). První teorie (4.1.1.) se týká společenských konstruktů, které ovlivňují to, jak se jedinec prezentuje, volně navazuje na Goffmanovu dramaturgickou sociologii. Druhá a třetí teorie (4.1.2 a 4.1.3) se týkají kognitivního zpracování a interpretaci sociální reality jedincem. Čtvrtá teorie (4.1.4) do sebe integruje sociální i kognitivní aspekty.

3.2.1 Teorie genderových rolí a sociální učení

Genderová role je podmnožinou sociální role, a týká se specificky genderu jedince. Nejdříve tedy krátce k sociální roli. Z pohledu symbolického interakcionismu společnost utváří realitu. To, jak mezi sebou členové kultury interagují má dopady na koncepty, se kterými společnost operuje. V případě sociálních rolí okolí od dané osoby očekává určité chování, které jí ukládá podle toho, do jaké ze škatulek ji zařadí. Sociální role je ve vzájemném vlivu s osobními a sociálními koncepty jako jsou normy a hodnoty, práva a povinnosti, identita a sebeobraz, sociální pozice a status apod. U genderové role okolí většinou škatulkuje do binárních kategorií: muž/žena. Příslušnost k jednomu z pohlaví okolí posuzuje na bázi vjemů, které je posuzovaná osoba schopna poskytnout, nebo které se automaticky jeví pozorovateli.

Existují role připsané (např. fyziologický základ – např. pohlaví), získané (veškeré sociální role – např. gender), a role vnucené (takové, které nemůžeme změnit, ale jsou výsledkem produktů společnosti). (Keller, 1995)

V případě specificky genderové role okolí vyhodnotí míru naší maskulinity či femininity a vytvoří si předpoklad o našich genderových rolích. Tento předpoklad lidskou mysl často dále ujišťuje o existenci „esenciální povahy“ pohlaví/genderu, která je však dle sociologů, konstruovaná, spíše než esenciální. (Bem, 1993a)

Nenaplnování genderové role se často potýká s negativní či odmítavou reakcí a její naplnování s reakcí pozitivní. Tak dochází k sociálnímu učení na bázi posilování (odměna v podobě přijetí) nebo zeslabování (trest v podobě odmítnutí). K učení může docházet i zástupově, observačně, kdy jedinec pozoruje reakce okolí na chování někoho jiného a výsledek a jeho dopady aplikuje na sebe. Svě místo má i identifikace, kdy nastává snaha o ztotožnění se vzorem a takřka celým souborem jeho vlastností (aj.), nebo také nápodoba, kde nastává snaha o přijetí určitých stránek vzoru (Smetáčková, 2016)

3.2.2 Teorie genderových schémat

Kognitivní schémata obecně jsou kategorie, mající smysluplné vazby na další kategorie. Genderová schémata jsou specifickou podmnožinou kognitivních schémat týkajících se laických teorií o konstruktech maskulinity a femininity. Funkce kognitivních schémat bude rozvedena v další podkapitole. Termín schéma totiž vychází z kognitivních

teoretických hledisek (viz 4.1.3). Sandra Bem teorii genderových schémat však rozvíjí o socio-kulturní aspekt.

Dělení na příslušnost k pohlaví (nebo genderu) je pro většinu lidí jedním ze základních členění při schematizaci reality a nasedá na jednoduchou dichotomickou představu o ženě a muži. Např. u aschematických jedinců to tak však není. Pro takové jedince je dělení lidí dle pohlaví nebo genderu často nepochopitelné, až matoucí (Bem, 1981). Genderově aschematičtí jedinci se buď genderovými schématy neřídí tak silně jako jedinci schematičtí, případně dávají při interpretaci reality do popředí jiná schémata než genderová. Nebinární osoby se mohou řadit mezi aschematické, avšak není to nutným pravidlem. V jiných případech nebinárním lidem jen přijde nemožné se striktně začlenit do jedné ze škatulek, i když realitu pohlaví schematicky vnímají (Bem & Lewis, 1975).

Typicky děti procházejí obdobím silné rigidity genderových schémat, které se při přestupu do období konkrétních operací (zhruba doba běžného nástupu do základní školy, tedy okolo 7 roku života) rozvolňuje. Nárůst flexibility umožňuje oslabení genderové schematičnosti skrze jednodušší vyrovnání se s variabilitou znaků uvnitř jednotlivé kategorie, a následně může vyústit v genderovou aschematičnost.

Sandra Bem, která zavedla pojem androgynie později svou koncepcí kriticky zhodnotila a zmínila, že pozitivní dopad androgynie by se neměl těžit ze snahy tíhnout k androgynii (protože tato snaha také vytváří škatulkující tlak skrze snahu obsahovat jak maskulinní, tak femininní znaky) ale spíše proměnou společnosti ve více aschematickou, tedy upouštění od rigidních představ rolí spojených s danou genderovou kategorií.

Je na místě i zmínit možná pozitiva genderové aschematičnosti (viz 3.2.2), které ve své publikaci zmiňuje psycholožka Sandra Bem (i další): „*maximalizace kognitivního potenciálu, lepší vyrovnávání se s nejistotou, hlubší kritické myšlení, kladnější sebepojetí atd.*“ (Bem, 1944, in Smetáčková, 1966).

3.2.3 Kognitivně vývojová teorie

Kognitivní teorie zastává názor, že základní lidskou potřebou je zpracování a organizace reality, ve které se lidé pohybují. Už v dětském věku se snažíme porozumět řádu, kterým se společnost řídí. Velkou roli zde hraje interpretace pozorovaných jevů a následné tvoření

schémat nebo začleňování nových informací do již utvořených kognitivních struktur. Cílem je orientace ve světě a kognitivní ekonomie (paralelou by mohlo být uspořádání složek v počítači a jejich kategorizace za účelem vytvoření smysluplných vztahů mezi obsahy a následnou rychlou a intuitivní navigací). Organizované poznatky, které máme o sociální realitě usnadňují interakci s dalšími členy společnosti, ve které se nacházíme. Důležitý je výraz interpretace, který naznačuje, že důležitá není „objektivní realita“ ale způsob jakým informace o realitě uchopíme, co si z nich vezmeme, což pak usměřuje to, jak se v sociálních situacích chováme a nejen to.

Snaha porozumět světu vede i k utváření identity. Chceme rozumět světu a s tím je spojená potřeba rozumět sobě a svému místu. Většinou jsme schopni pozorovat a interpretujeme to, že se určitý typ lidí ve společnosti řadí do ženské kategorie a jiný do mužské. Sami sebe pak poznáváme a do jedné z kategorií se pokusíme zařadit. Dochází tak k interpretaci okolního světa propojeného s tvorbou identity. Identita dále ovlivňuje poznávání a interpretaci. Ty zpětně ovlivňují identitu a chování. Chování zpětnou vazbou potvrzuje identitu (viz kapitola 3.1). Zajímavým zjištěním je, že svou příslušnost k jednomu z pohlaví je dítě schopné zahrnout do své identity ještě před rozvinutím kognitivní schopnosti konzervace genderu (schopnost porozumět faktu, že nezávisle na změně vnějších znaků se jedincovo pohlaví nemění a že je, ve většině případech, stále po zbytek života). Tyto studie tak zpochybňují předešlý konsenzus, že si dítě musí nejdříve osvojit konzervaci genderu, a až poté se začíná identitně identifikovat s jedním z pohlaví (Bussey & Bandura, 1999). Je nutné ještě podotknout, že identita, chování a poznání se navzájem ovlivňují ale vztah mezi nimi není přímý – např. děti s nekonvenčními genderovými představami se mohou projevat v oblasti genderu jak typicky, tak i netypicky.

3.2.4 Teorie genderových skel

Jedná se o jednu z novějších teorií, která integruje náhled na vnější podmínky, vliv druhých osob a její vnitřní svět. Tvrdí, že pro komplexní uchopení genderového vývoje je nutné zvažovat podmínky ve kterých proces poznávání a následná kategorizace do schémat probíhá. (Bussey & Bandura, 1999). Autorka této teorie je již zmíněná S. Bem. V teorii se věnuje nejen tomu, jak mají lidé tendenci genderová schémata užívat, ale i čím jsou ve společnosti formovány. Jmenuje tři roviny, metaforicky pojmenována jako optická skla

nebo čočky, skrze které hledíme na svět. Tvrdí, že během toho, co na realitu nahlížíme skrze tato skla, vnímáme genderové dělení jako vnitřně konzistentní a v návaznosti na tom toto dělení považujeme za velmi blízké objektivní pravdě.

První sklem je (1) genderová polarizace. Pohlaví rozdělujeme dichotomicky, binárně na mužské a ženské a vlastnosti, které si spojujeme s těmito pohlavími jsou často opaky, nebo vzájemně se vylučující atributy. Na to nasedá druhé sklo: (2) androcentrismus. Její názor je takový, že gender je asymetricky hierarchizovaný, přičemž maskulinita je častěji považována za hodnotnější než maskulinita. Pozitiva hledáme u obou genderů, ale obecná preference převažuje u maskulinních atributů. Dle Sandry Bem je toto jeden z důvodů, proč jsou schémata u chlapců rigidnější. Jsou totiž na základě androcentrismu hodnotnější, a proto je s jejich upouštěním spojen silnější trest. Třetím sklem je (3) biologický esencialismus, již zmíněný v první kapitole. Bipolární dělení genderu nám v důsledku působení předešlých dvou skel přijde jako přirozené a máme tendenci pozorované odlišnosti připisovat fyziologickým, biologickým ukazatelům jako je pohlaví. Dochází tak ke zkreslenému nahlížení na gender jako něco, co je přímo spojené s pohlavím. (Bem, 1993)

3.3 Genderové stereotypy a postoje

Genderové stereotypy a postoje patří do clusteru konceptů genderových přesvědčení. Zajímavé je, že přesto že mají podobný původ, korelace mezi těmito dvěma koncepty je vskutku nízká. Jejich základem je společenská reprezentace genderu v dané kultuře, která se poté na úrovni kognice jedince konvertuje do individuálního přesvědčení o genderu.

Postoj obecně je termín označující relativně ustálený způsob, kterým jedinec hodnotí a posuzuje určitý fenomén na škále od negativní k pozitivní valenci. Přesto, že mají charakter spíše ustálený, jsou flexibilní, zvláště když je porovnáme se stereotypy.

Pojem stereotyp zavedl roku 1922 W. Lippman, který jej vymezil jako určitou ustrnulou představu ve vědomí lidí, obvykle přijímanou z jiných zdrojů, než je sociální zkušenost. Je to paměťová kategorie, která usnadňuje organizaci vnímané reality (je tak paralelou ke kognitivnímu schématu – viz 3.2.2 a 3.2.3). Kognitivní schémata nám umožňují kategorizovat nové informace. Ty pak ukládáme do paměťových kategorií, které nám umožní organizované poznání uchovávat pro další zpracovávání nových informací, nebo

aplikaci informací již uchovaných). Genderové stereotypy se týkají hodnocení aspektů genderových kategorií (např. očekávaného naplňování genderových rolí korespondující s genderem člověka). Na rozdíl od postojů zahrnují i generalizaci vlastností, kterými mají být muži a ženy charakterističtí a často vyplývají právě z převládajícího laického paradigmatu, ve kterém je běžné uvažovat nad maskulinitou a feminitou jako nad dvěma navzájem se vylučujícími a komplementárními póly. Dochází tak k homogenizaci jedinců v sociální kategorii a snižuje se důraz na individuální charakteristiky a variabilitu členů dané kategorie. Nové studie však poukazují na to, že ačkoliv se s užitím stereotypů může zdát, že jsou muži a ženy diametrálně odlišní, rozdíl ve variabilitě uvnitř jedné z kategorií je ve skutečnosti větší, než rozdíl mezi „průměrným mužem“ a „průměrnou ženou“. Muži a ženy si tedy mohou být mnohem podobnější, než se kvůli genderovým stereotypům může zdát. Proto, že je stereotyp paměťovou kategorií, dokáže nové poznávání ovlivnit a zatížit nepřesnostmi v poznávacím procesu. Ten by bez přítomnosti stereotypů přiléhavější kvůli absenci zaujatých úsudků. Pokud mají stereotypy biologický základ, jsou silnější. Na stereotyp se dá nahlížet jako na speciální typ postoje. V různých kulturách se obsahy stereotypů mění, což může vypovídat o jejich potenciální pomíjivosti.

Pokud se dotkneme postojů vůči mužským a ženským rolím, existují celkem tři ideologie, které zmiňuje Vicky Helgeson (2012): tradiční genderová ideologie a rovnostářská ideologie. Týkají se rozdělení moci ve odlišných sférách života, např. sféra práce a sféra domova. První z nich zastává tradiční hodnoty, zatímco ta druhá progresivní. Třetí ideologie, se kterou původně přišel Hochschild se nazývá tranzitní, a je hodnocena jako ta, která je v moderní společnosti asi nejběžnější. Tato ideologie se inspirovala dvěma předem zmíněnými a zastává stanovisko, že muži a ženy mohou svou energii rovnoměrně rozložit do obou sfér (progresivní), avšak primární by měla být ta tradiční (muž – práce, žena – domov).

Helgeson dále popisuje tři složky, které hrají roli v postojích vůči mužům a ženám: afektivní, kognitivní a behaviorální. K (1) afektivní složce patří sexismus. U tradičního sexismu společnost zastává názor, že jsou ženy méně kompetentní než muži. Moderní sexismus je reakcí na ten tradiční a jeho jádrem je podceňování míry obtíží, se kterými se ženy v běžném životě potkávají. Dále hostilní sexismus v sobě nese určitou nepřátelskost vůči ženám, benevolentní sexismus naopak pozitivní afekt vůči ženám, který má za důsledek

nerovné postavení vůči ženám (např. touha jim pomáhat). Benevolentní sexismus částečně vychází i z tradičního sexismu (pocit, že ženy jsou v některých aspektech méně kompetentní než muži, a proto potřebují pomáhat). Přidruženým pojmem je benevolentní diskriminace (muži mnohem častěji pomáhají ženám než mužům). (Helgeson, 2012)

U další složky, té (2) kognitivní, uvádí přímo genderové stereotypy a mají dva aspekty: deskriptivní (představy o tom jací muži a ženy jsou, co jsou jejich „obecně platné“ vlastnosti) a preskriptivní (jací muži a ženy mají být a jak se mají chovat).

Oproti jiným stereotypům jsou ty genderové specifické tím, že po nich saháme velmi brzy po začátku interakce s někým, koho neznáme. Je tomu tak právě kvůli tomu, že pohlaví vyhodnocujeme jako jedno z prvních charakteristik, kterých si na člověku všímáme a pokud chybí jiné informace nebo organizační principy, se stereotypů čerpáme informace, abychom o člověku měli ucelenější představu (právě tyto úsudky se základem v genderovém stereotypu mohou být velmi často milné, zavádějící a mohou interferovat s opravdovým poznáním jedince se kterým jsme v interakci). Stereotypy usnadňují a zjednodušují naše kognitivní procesy. Jejich nebezpečím je však to, že ovlivňují naše vnímání osob, tak i naše chování k nim a následně jejich život samotný (příkladem může být například negativní případ sebenaplňujícího se přesvědčení – golemův efekt). Zajímavé by bylo zjistit, jak se efekt stereotypů dotýká právě nebinárních osob. O interpretaci se pokusím v empirické části. Existuje několik zajímavých poznatků o efektu vnímání ovlivněné skrze stereotypy. Máme např. tendenci vnímat chování, které stereotypy potvrzuje, spíše jako dispozici osob jedince. Naopak pokud jedinec vykazuje neočekávané chování, máme tendenci k situačnímu vyložení situace. Tedy pokud se muž pohybuje v ženském oddělení s oblečením, nejspíš nás napadne, že ho žena poslala pro daný produkt, nebo že své ženě kupuje dárek. S menší pravděpodobností usoudíme, že má radši ženský design šál nebo ženský střih kalhot. Dále, pokud je chování nekonzistentní se stereotypem, máme tendence ho vnímat extrémněji (např. míra agrese u ženy bývá vnímána jako závažnější, než pokud je ten samý typ a vykonávaná míra agrese pozorován u muže). I díky tomu je např. obtížné objektivně měřit rozdíly mezi muži a ženami. (Helgeson, 2012)

Třetí v pořadí, (3) behaviorální komponenta, je už samotné chování v návaznosti na předešlé postojové aspekty, a dle V. Helgeson je to diskriminace na základě genderu. Diskriminace

se může propisovat např. do pracovních pozic ale i každodenní svobodu v rozhodování, kterou omezují vlivy z historie neadresovaného androcentrismu. (Helgeson, 2012)

Genderové kategorie jsou ve společnosti aktivované prakticky permanentně, což vysvětluje sílu genderových stereotypů. Výzkumy naznačují, že s nižší významností sociální identity klesá i prevalence stereotypizování a předsudků spojených s genderovými kategoriemi. (Bigler & Liben, 2006; Hewstone et al., 2002). Například bagatelizování rozdílů mezi gendery u dětí má za důsledek nižší výskyt předsudků. Tedy vytváření skupin na jiné bázi, než je gender může nést ovoce.

4 Genderové aspekty self

4.1 Genderová identita

Ještě než se pověnuji genderové identitě, krátce zmíním jádrovou pohlavní identitu, na kterou se dá nahlížet jako na stabilní jednotku, kterou si člověk osvojuje v brzkém dětství a týká se povědomí o příslušnosti k pohlaví. Oproti tomu genderová identita je typ sociální identity, která zahrnuje aspekt společenských konstruktů maskulinity a femininity, a s nimi spojené fenomény. Genderová identita může být do značné míry tvárná. (Janošová, 2008)

Z dosud mnou poskytnutých informací lze odvodit a očekávat, že čím více bude genderové dělení společnosti silnější, tím větší vliv bude mít na rozvoj genderové identity, která bude tak i mnohem salientnější součástí identity jedince. V genderové identitě mohou být stěžejní tyto dimenze: znalost vlastní příslušnosti ke genderové kategorii, pocit kompatibility s vlastní genderovou kategorií, uvědomování si tlaku na dodržování genderových rolí, postoje k různým skupinám vymezeným na principu genderu. V naprosté většině je gender velkou součástí osobní identity člověka.

Rád bych se nyní věnoval dimenzím genderové identity, které vymezili autoři ve svém přehledu literatury, ve kterém silně čerpají z předchozí publikace jednoho z autorů, ke které se odkazují (Egan & Perry, 2001), a dále z relevantních zdrojů svých kolegů za pomoci kterých genderové dimenze dále rozdiferencovali o něco podrobněji. Tak poskytli celkem osm dimenzí. Dimenze poskytnu ve volném překladu. (1) Genderová sebe-kategorizace: osvojení si přináležitosti k danému genderu. U dětí jde v naprosté většině o binární rozhodnutí mezi chlapcem a dívkou konzistentní s jejich anatomii. Zhruba ve 3 letech se většina dětí onálepkuje správně a kolem 6. roku už rozumí i konzervaci pohlaví bez ohledu na vnější znaky jako jsou vlasy, oblečení apod. Další dvě dimenze jsou (2) pocíťovaná charakterističnost svého a (3) druhého genderu: pozorovaná míra podobnosti vůči vrstevníkům stejného genderu a vrstevníkům odlišného genderu. Dlouho byly rozdílnosti v genderu považovány za polární opaky, ale právě Sandra Bem (1981) a další psychologové zabývající se genderem inspirovali výzkumníky, aby se ke genderovým kategoriím stavěli jako ke dvěma nezávislým škálám. Prostým důvodem je apel S. Bem na to, že např. vyšší testovaný skóre v maskulinitě automaticky neznamená snížení skóru v škále femininity. Z tohoto paradigmatu vyplývá i dělení Janošové (2008) na nevyhraněný a androgynní

charakter genderu (viz 4.1.2). Další v pořadí je (4) spokojenost s genderem: míra spokojenosti dítěte s přiřazeným genderem, která zahrnuje posouzení nejen vlastního genderu, ale výhod a nevýhod spojených s danými kategoriemi. (5) Pociťovaný tlak na genderovou diferenciaci: neboli motivaci dítěte vyhýbat se *cross-genderovému* chování z důvodu negativní zpětné vazby. Tato dimeze koresponduje s teorií genderových skel a genderovými schématy dle S. Bem (viz podkapitoly 3.2.2 a 3.2.4). Jako jednu z trojice posledních dimenzí autoři uvádějí (6) mezi-skupinový bias (viz 1.1.2): tendence vidět svůj vlastní gender v lepším světle než jiný. Tedy v případě genderu je to tak, že muž většinou hodnotí mužskou genderovou kategorii jako v mnoha aspektech lepší než ženskou nebo nebinární kategorii. V případě nebinární identity na tento fakt nasedá ještě další úroveň v kontextu binární gender (pro většinovou společnost *in-group*) vs nebinární gender (pro většinou společnost *out-group*). Tato dimenze často koreluje s clusterem nazývaným *intergroup cognitions* (mezi-skupinová kognice) kam patří způsoby uvažování jako např. tendence zveličovat rozdíly mezi gendery anebo tendence homogenizovat odlišný gender (Bigler & Liben, 2007; Powlishta, 1995). Předposlední je (7) genderová centralita: míra důležitosti, kterou dítě pociťuje, pokud jde o jeho propojení aspektu genderu s jeho identitou – zkráceně: jak důležitý je pro dítě jeho vlastní gender, pokud ho porovnává s dalšími aspekty, které posuzuje ve vztahu k vlastní identitě. Poslední je (8) genderová frustrace: míra nespokojenosti spojená s tím, že určité možnosti jsou dítěti odírány, protože jsou považovány (ať už dítětem samotným nebo okolím) za nevhodné pro jejich gender. Tato frustrace se může ve vyšší míře vyskytovat u dětí s tendencí *cross-genderového* chování, tedy dětmi, které vykazují takovéto skóry v těchto dimenzích: nižší pociťovaná charakterističnost svého genderu, vyšší pociťovaná charakterističnost jiného genderu, anebo snížená spokojenost s genderem. (Perry et al., 2019)

Protože má genderová identita (společně i s konceptem jádrové pohlavní identity) jak individuální, tak sociálně kulturní rovinu, vzniká tak tendence začít považovat sociální aspekty za ty osobní. Tak vzniká rozkol mezi identitou (spíše sociální aspekt) a subjektivitou (individuální aspekt) při procesu vnímání sebe sama.

4.1.1 Nebinární genderová identita

Výchozí stav diskurzu týkajícího se genderu leží v binaritě. Proti tomu se vymezuje identita nebinární (tedy vše ostatní kromě té binární). Nebinární jedinci se zbavují tradičního binárního systému, a tím vzniká variace v prožívání a sebe prezentaci. Dá se říct, že nebinární osoby tak čerpají z obou extrémů binárního spektra, ale zároveň se mohou stavět i mimo něj. Nebinární osoby mohou svůj gender vyjadřovat jakkoliv – androgynně či fluidně, ale i primárně maskulinně nebo femininně (Matsuno, 2019). V závislosti na tom se člověk od člověka velmi liší. To platí např. i pro označení a zájmena, která nebinární osoby volí a jejich zvolené kosmetické úpravy a chování. Nebinární lidé se mohou dostávat do nadměrného distresu např. kvůli tomu, že sociální realita je do vysoké míry tvořena binárními lidmi (jazyk, toalety, móda) a často tak může docházet jejich nepochopení (více viz podkapitola 4.1.1.1.). (Matsuno & Budge, 2017)

Prožívání genderu je individuální. Pod nebinaritu by se (mimo jiné) daly zařadit tyto označení: bigender osoba, genderově fluidní osoba, androgynní osoba, pangender osoba, agender osoba, genderless osoba. Přičemž nebinární jedinec se s jakýmkoliv z těchto označení může identifikovat do různé míry. Může se identifikovat s více nálepkami, případně se nemusí identifikovat s žádným *labelem*.

Labelling theory

Protože se bavíme o *labelích* (označeních/nálepkách), které mohou výrazným způsobem ovlivnit sociální realitu skrze jazyk, je, myslím, vhodné se krátce zmínit o teorii nálepkování/teorie etiketizace (*labeling theory*) a jejich potenciálních dopadech na self nebinárních osob. Tato teorie vychází z odvětví sociologie zabývajícího se deviací. Slovo deviace v tomto kontextu označuje nějaké odchýlení od normy. Nestačí však samotné odchýlení, ale označení tohoto odklonu společností za deviaci. Dokud člověk není označen za devianta, nálepku/etiketu neobdrží a následky *labelingu* nenese. Původně teorie vznikla na podkladu zločineckého kontextu, dá se však aplikovat na jakýkoliv kontext, který obsahuje nálepkování. Nebinární osoby se mohou s nálepkováním setkat kvůli tomu, že jejich identita nezapadá do tradičního pojetí binárního genderu. Pokud je nálepka označena za deviantní anebo je s ní spojeno stigma, může se to silně negativně odrazit na jedincově formování self a identity, skrze internalizaci stigmat, který jsou spojena

s daným *labelem* do jedincova self-konceptu. To vede k přijetí rolí, které jsou spojené s daným *labelem*, což má za následek formování chování, sebeúcty, sebevědomí, sebe-percepce. Díky tomuto procesu může dojít k negativnímu sebenaplnujícímu se přesvědčení. Sebenaplnující se přesvědčení je nějaký soubor očekávání, která jsou kladena na určitou osobu. Očekávání mohou být spojena např. s genderovou kategorií nebo *labelem*, která je jedinci přisouzena. Tato očekávání jsou přijata danou osobou, která je podle nich díky jejich internalizaci začne upravovat své chování a cyklicky u sebe toto chování posilovat, díky čemuž se postupně čím dál více přibližuje naplnění tohoto očekávání.

Nálepkování může mít za důsledek výskyt stigmatizace, vykořisťování, sociální izolace a diskriminace nebinárních osob. Negativní jevy spojené s těmito fenomény se mohou projevat následujícími způsoby: znevažování existence nebinární identity, diskriminace v zaměstnání, ve vzdělávání či v lékařské péči, nepřijetí genderové exprese, nepříjemné otázky týkající se pohlavních znaků apod. Nebinární lidé, kteří nezapadají do norem spojených s tradičními binárními kategoriemi mohou pociťovat tlak na přizpůsobení se stereotypickým představám genderu, což může vyvolávat značnou míru distresu. (Vanderburgh & Forshée, 2003)

Genderová dysforie

Identifikace s nebinární identitou může být doprovázena genderovou dysforií (častější je však u binárních transgender osob). Je to nesoulad mezi jedincovým genderem a pohlavím, které mu bylo připsáno při narození. Specifický aspekt genderové dysforie je tzv. genderová dysforie spojená s vnímáním těla, kdy se osoba cítí nesvá ve svém těle. (Goldberg, 2016)

Různí transgender lidé se s dysforií vypořádávají různými způsoby od stálejších (hormonální terapie, chirurgický zákrok apod.) k těm časově omezeným způsobům (*tucking* – technika sloužící ke zmenšení kontur penisu, *binder* – pomůcka užívaná ke zploštění kontur prsou, dále vycpávky apod). (Goldberg, 2016)

4.1.2 Genderová exprese

Expresí jedincova genderu se dá popsat jako manifestace podílu maskulinity a femininity, a je součástí sebe prezentace. Svou genderovou identitu mohou jedinci prezentovat skrze genderovou expresi, a to skrze jakoukoliv interakci s okolím od chování k úpravě vnějšího

vzhledu. Může se jednat o slovník, který člověk užívá, prvky neverbální řeči, způsob oblékání, úpravu vlasů, líčení nebo stálější tělesné modifikace a úpravy. Expresí vlastního genderu může být vědomá (až účelná) i nevědomá a podíl těchto složek se může u jednotlivých osob velmi lišit.

Sandra Bem v rámci svého výzkumu v oblasti genderové identity a rolí představila pojem androgynie (Bem & Lewis, 1975). Termín má základy už v antickém Řecku a označuje přítomnost jak maskulinních, tak femininních znaků u dané osoby. Osoby označující se jako nebinární se častěji mohou projevovat androgynně, není to však pravidlem. Stejně tak se mohou projevovat femininně, maskulinně či fluidně (proměnlivě v čase). (Matsuno, 2019)

Androgynní způsob prezentace (či cítění genderu), by se dal položit na spektrum s extrémy v „androgynní“ (vysoké skóre v maskulinních i femininních aspektech) a „nevyhraněný“ (nízký skór v obou dimenzích). Koresponduje s genderovou aschematičností (viz podkapitola 3.2.2), ta však není pro androgynní prezentaci podmínkou. (Janošová, 2008)

Jeden z hlavních způsobů, jak člověk může prezentovat svou identitu je jazyk. To samé platí u genderové identity a její exprese (Matsuno & Budge, 2017). Český jazyk je silně binární a nemá neutrální rod, který by se dal užít při snaze oslovit někoho, u koho neznáme pohlaví/gender. Oproti tomu v anglickém jazyce lze spisovně užít zájmena *they/them*, pokud chceme oslovit někoho, u koho nám tato informace chybí. Situace v ČR je tedy pro nebinární osoby znatelně složitější. Zatímco v anglickém jazyce spousta nebinárních osob přijalo *they/them* za své, v ČR to tak běžné není. Někteří nebinární lidé doslovně přeložili *they/them* jako oni/jejich. Nebinární člověk ve zbytku věty může užít číslo jednotné, aby nedošlo k záměně za množné číslo, například takto: „Dnes jsem byli na výletě.“ Vyhne se tak vyjádření genderové příslušnosti ve slově být, ale zároveň poukáže na to, že se jedná o jednu osobu.

Pokud bychom v českém jazyce hledali spisovnou alternativu, dal by se užít střední rod. Ten však v tomto kontextu není běžnou součástí spisovného českého jazyka, a může nést i negativní konotaci (vyjadřování se o osobě jako o „tom“ – tedy s prvky dehumanizace). Konotace je však vždy závislá na kontextu, se kterým interakce pracuje.

Generová exprese nebinárních osob může být v ČR tedy vcelku rozmanitá. Lze užívat „oni/jejich“ nebo střední rod. Další způsoby zahrnují užívání takového binárního zájmena, které je osobě bližší, nebo jeho volné zaměňování v průběhu interakce či v závislosti na momentálním rozpoložení. Méně častou možností je užívání tzv. *neopronouns* nebo užívání vlastních způsobů oslovování sebe sama.

5 Cíl výzkumu

Úkolem výzkumu je věnovat se žité zkušenosti genderově nebinárních osob. Cílem je zkušenost explorovat a interpretovat. Přidruženým cílem je i zvýšit míru povědomí o nebinární identitě na akademické psychologické půdě. Konkrétně se výzkum zaměřuje na identitu a sebe prezentaci informantů v sociálním kontextu. S trochou štěstí se mi podaří věrně prezentovat části života informantů, kterých se tato témata týkají a následně provést abstraktnější konceptualizaci jejich subjektivních prožitků skrze teoretické poznatky.

Dosud jsem byl schopný dohledat čtyři předchozí práce z prostředí ČR zabývající se konkrétně tematikou nebinárních osob: dvě od K. Stachové (2020, 2022), jednu od T. Brzáka (2021) a mé práci obsahově velmi podobnou práci, jejímž autorem je A. Lorca (2023). V ideálním případě by můj přínos mohl být podkladem pro další zkoumání života nebinárních osob. Rád bych docílil toho, aby byly mé interpretace i něčím, vůči čemu lze zaujmout kritický postoj, vymezit se. Nehledám objektivní realitu fenoménu, snažím se skromně přiblížit žitou zkušenost informantů a poskytnout svůj subjektivní náhled na problematiku nebinární identity, sebe prezentace a přidružených témat.

6 Metodologie výzkumu

6.1 Výzkumná metoda

Po vybrání tématu práce jsem se začal s rešerší literatury nutné užitečné pro volbu druhu výzkumu a metodologie: Švaříček, Šedřová (2007) a Řiháček, Čermák, Hytych (2013). Na základě zvoleného tématu bak. práce a formulaci výzkumné otázky jsem zvolil kvalitativní výzkum kvůli možnosti hlubšího ponoření do tématu a jemnějšího síta pro zachycení nuancí zkoumaného fenoménu. Zvážil jsem různé alternativy způsobů analýzy. Nejbližší mi byla metoda interpretativní fenomenologické analýzy (IPA). Dále jsem čerpal z konkrétních zdrojů: Smith, Flowers a Larkin (2009).

6.1.1 IPA

Motivací pro vznik IPA byla potřeba využití fenomenologického přístupu, který by umožnil důkladné zkoumání subjektivních zkušeností. IPA se osvědčuje také v případech, kdy se výzkum zaměřuje na neobvyklé skupiny, situace nebo zdroje sběru dat, což pro minoritu nebinárně se identifikujících osob platí (Řiháček, Čermák, Hytych, 2013). Tři klíčové

ideologie jsou podkladem pro IPA. Jsou to fenomenologie, hermeneutika a idiografický přístup (Smith, Flowers, Larkin, 2009).

Svou zkušenost informanti výzkumníkovi podávají skrze jazyk, což je svým způsobem paradoxně také součástí sebe prezentace – svou prezentaci výzkumníkovi totiž prezentují skrze další úroveň sebe prezentace.

6.2 Výzkumné otázky

Finální formulace výzkumné otázky je založená na nástrojích, které jsem zvolil. IPA se více zaměřuje na proces, než výsledek. Formulace hlavní výzkumné otázky zní takto:

„Jaká je žitá zkušenost osob, které se identifikují jako genderové nebinární se sebe prezentací a genderovou expresí v sociálním kontextu?“

Doplňující podotázky, které dále určily směr rozhovoru jsem nastavil takto:

- **Jak osoby vnímají dosavadní vývoj své minoritní genderové identity?**
- **Jakou míru možné autenticity osoby vnímají v různých sociálních kontextech?**
- **Jaké jsou, dle informantů, podmínky, které autenticitu umožňují?**
- **Jaké přínosy identifikace s *labelem* informanti vnímají?**

6.3 Výzkumný soubor

Cílovou skupinou byli mladí dospělí ve věku 19 až 25 let, kteří se identifikují jako nebinární. Nikoho z informantů jsem hlouběji neznal. Jeden z kontaktů mi byl poskytnut skrze známou, ty zbylé přes prostředníka, který se pohybuje v komunitě nebinárních osob. Jednalo se o účelové vzorkování (souborem jsou nositelé zkoumaného jevu) s prvky metody sněhové koule. Pro studentské práce pracující s IPA doporučují Smith, Flowers a Larkin (2009) 3–6 osob. Zvolil jsem 4 respondenty.

6.4 Etické aspekty

Etické aspekty jsem rigorózně diskutoval se svou vedoucí práce. Vzhledem k faktu, že se jednalo o rozhovor, který byl nahrávaný, informovaný souhlas s účastí na výzkumu jsem získal ve zvukové podobě těsně před započítím rozhovoru. K citlivým datům mám přístup

pouze já a vedoucí práce. Data z rozhovorů i z následné online korespondence byly použity výhradně pro účely výzkumu.

Pro možnost prezentace výsledků analýzy jsou data anonymizována. Protože se výzkum zaobírá tématem, které může být citlivé, rozhodl jsem se informantům nabídnout online konverzaci, ve které jsem žádal o jejich zpětnou vazbu, na jejíž základě jsem prezentoval interpretaci, se kterou jsem spokojený nejen já, ale i informanti. V případě, že by se interpretací např. cítili poškozeni, byl by rozhovor vynechán, nebo poskytnut informantův odlišný náhled v podobě komentáře.

6.5 Sběr dat

Jako způsob sběru dat jsem vybral polostrukturovaný rozhovor, který je doporučen autory zvolené metody analýzy. V jenom případě byl osobní, ve zbylých se jednalo o online rozhovor přes platformu Zoom. Argumentem pro užití polostrukturovaného rozhovoru je doporučení tohoto způsobu sběru dat zvolenou metodou analýzy. Při zkoumání zvoleného tématu za užití IPA je informant odborníkem na zkoumaný jev, zatímco výzkumník se snaží porozumět prožívání informanta tak, aby byl co nejbližší jeho subjektivní zkušenosti. Tento typ sběru dat dává informantovi příležitost rozvádět taková témata, která považuje za důležitá. Rozhovor byl doslovně přepsán a následně anonymizován (každý z informantů je označen jako náhodně generovaná dvojice velkých písmen: KZ, FL, YG a QC).

6.6 Postup při analýze dat

Při analýze jsem přistoupil k volnosti postupu, ke kterému vybízí i sám autor IPA přístupu J. Smith. Pokusil jsem se najít vhodný balanc mezi *emic* a *etic* perspektivou. V počátku analýzy převládal *emic* přístup. Snažil jsem se zachovat co nejvíce dat přiléhavých k informantovým zkušenostem. To mi, myslím, umožnilo vyhnout se příliš časnému zkreslení dat skrze psychologický redukcionismus. V posledních několika fázích procesu jsem představil více *etic* přístupu. Pokusil jsem se při interpretaci vrátit k již ustáleným poznatkům, prezentovaným v teoretické části práce. Kombinace přístupů měla za úkol zvýšení šance práce s daty, které jsou přiléhavé ke zkušenosti informanta, ale zároveň obohacené o poznatky ze sféry odborných poznatků, ke kterým informant sám nemusí mít přístup. Čerpal jsem tedy z deskriptivní i interpretativní fenomenologie, o kterých mluví

Smith, Flowers a Larkin (2009). Mým cílem bylo analyzovat každý rozhovor nezávisle na tom předcházejícím, což je přístup, ke kterému se v poslední době přiklánějí i autoři IPA.

Při analýze jsem postupoval následovně:

- 1. Čtení, opětovné čtení a poslechy materiálů**
- 2. Počáteční poznámky – MS Word**
 - a. formou *emic* komentáře
 - b. snaha o uzávorkování vlastních prekonceptů za účelem snížení šumu
- 3. Otevřené kódování – MAXQDA**
 - a. kódování jen pár slov (hledání emergujících témat) + in-vivo
 - b. snaha neočekávat témata a priori
 - c. velmi konkrétní kódy
- 4. Axiální kódování a rozvíjení témat**
 - a. vyšší úroveň abstrakce
 - b. práce s myšlenkovými mapami kódů
 - c. základ pro individuální podtémata
- 5. Hledání souvislostí mezi tématy a jejich případná konsolidace**
 - a. tabulka v MS Word (téma; podtéma; přímá citace)
 - b. základ pro individuální témata
- 6. Interpretace fenoménu jako celku u jednotlivce**
 - a. komentáře s vyšší mírou *etic* interpretace
 - b. abstrakce a psychologická konceptualizace
- 7. Analýza dalších případů (opakování bodů 1–6)**
- 8. Hlubší interpretace fenoménu napříč rozhovory**
 - a. abstraktní tematické okruhy, témata a podtémata

Interpretace

Interpretace je v mé práci charakteristická vyšší mírou *etic* přístupu. Dostat se za zjevný obsah výpovědi je možné pouze skrz pohled z vnějšku – tedy s vyšší mírou interakce s prekoncepty výzkumníka. Autenticita vůči původní výpovědi informanta (*emic*) je v textu zajištěna přímými citacemi zvýrazněnými takto: „*kurzívou v uvozovkách*“. Citace jsou

prokládány jak mou deskripcí, tak abstraktnější interpretací. Z důvodu snahy zachování vyváženosti finální prezentace výsledků jsem citace nechal v původní podobě autentické vůči výpovědi v rozhovoru. Interpretace nikdy není „objektivně“ pravdivá, může však naplňovat hodnoty kvalitativního výzkumu v tom smyslu, že bude přirozeně vyplývat z dat a napojovat se na teoretický rámec. To bylo cílem mé interpretace.

Prezentace výsledků

Hned v úvodu analýzy jsem uznal za vhodné krátce reflektovat subjektivitu vlastních interpretativních výpovědí. Reflexe vlastní zkušenosti probíhala před započítím výzkumu, v průběhu přepisu, při kódování i interpretaci. Je ale souhrnně prezentována v první podkapitole analýzy, aby bylo možné si utvořit představu o mých prekonceptech a biasu již před seznámením se s analyzovanými texty a interpretací. Záznam reflexe probíhal za pomoci memo komentářů a výzkumného deníku.

Následuje krátké představení informantů a kondenzované zprostředkování jejich zkušeností (podrobná analýza jejich individuálních zkušeností je k dispozici v přílohách).

V prezentaci výsledků jsem měl k dispozici volbu mezi dvěma způsoby. První z nich zahrnuje jednotlivé interpretace každého informanta zvlášť, zatímco druhá jde o krok dál a hledá společnou esenci fenoménu napříč informanty. Protože se má práce týká fenoménu zkušenosti, rozhodl jsem se pro druhou variantu. Souhrnná interpretace se týká celku zkušenosti jako fenoménu vyskytujícímu se napříč rozhovory. Výsledky budu prezentovat za pomoci konečné podoby tematických okruhů a hlavních témat.

7 Analýza a interpretace materiálů

Před samotnou analýzou si dovolím uvést, že mnou vyprodukované interpretativní závěry jsou výplodem mé mysli ovlivněné mou subjektivní zkušeností, která obsahuje již předem vytvořené prekoncepty. Zkušenost každého z informantů je hluboce subjektivní a individuální. Fenomén informanty doprovází po mnohem delší dobu, než mě má zprostředkovaná zkušenost s fenoménem skrze 30–60minutový rozhovor a dodatečnou vyjasňující korespondenci. Při interpretaci kvalitativních dat nelze prezentovat jednoznačná tvrzení, protože zvolený typ dat neumožňuje formulovat obecně platné soudy. Zkušenost se

zkoumanými fenomény mi byla zprostředkována a její interpretace se může míjet se zkušeností, kterou bezprostředně prožívají jednotliví informanti.

Při projednávání zpětné vazby s jedním z informantů jsem si uvědomil jeden detail, který je vhodný uvést. Protože se jedná o zprostředkovanou zkušenost, tak nejen že mé uchopení není plně přiléhavé k jejich subjektivnímu prožívání, ale i výpověď, kterou jsou v ten moment schopni poskytnout může být zkreslující vůči jejich pocíťované realitě. Informantům jsem neposkytl příležitost se s tématem seznámit v předstihu. Neměli tak čas si řádně svou zkušenost promyslet a náležitě ji reflektovat. Při rozhovoru museli být reaktivní a adaptabilní, což s sebou může nést určitou míru nepřesnosti vůči jejich prožívání.

7.1 Reflexe vlastní zkušenosti

U sebe samotného pozoruji přechod ze silně pozitivního vztahu k tématice genderových identit k něčemu, co bych nazval jako pozitivně neutrální. Tato změna se týká prosté obezřetnosti vůči velkým změnám ve společenském paradigmatu.

Pokud bych se měl pokusit uzavřít osobní historii vlastní zkušenosti s genderem, týká se převážně vizuálů. Svůj vzhled v poslední době považuji vcelku za androgynní. Pozoruji maskulinní, avšak útlou stavbu těla, velké oči a dlouhé řasy. Většinou mám i skromnou verzi vousů a spíše delší vlasy. V poslední době je pro mě čím dál jednodušší své femininní prvky přijmout, zahrnout do své prezentace i osobnosti. Proto je mi možná i lehce androgynní způsob prezentace velmi blízký. Označil bych se za heterosexuálního cisgender muže.

Co se týče genderové identity, já sám jsem nikdy svou příslušnost k mužské kategorii nezpochyboval. Důvod, proč nebinární identitou zkoumám je právě to, že nějakým způsobem otřásá se základy binárního systému, který je (alespoň v západní kultuře) tak všudypřítomný. To mi přijde vysoce zajímavé a potenciálně přínosné pro společnost.

Co se týče *labelování*, dalo by se říct, že nějakým způsobem očekávám, že je pro většinu lidí příjemné mít nějakou nálepku. Já osobně jsem se nějakou dobu definoval skrze jednu z 16 typů osobnosti, které definuje MBTI model. Dnes chápu nálepku jako nástroj, skrze který se člověk může poznat o něco hlouběji a následně uchopit a komunikovat svůj vnitřní svět s okolím. Mimo to se v době sociálních médií pak člověk cítí být součástí komunity a v návaznosti na tom se cítit třeba lépe pochopen. Zároveň si však myslím, že v určitý

moment může být zdravé zaujmout od nálepky odstup. Tento odstup (v mém případě vedlo téměř k úplnému upuštění od identifikace s nálepkou) je myslím vhodný z toho důvodu, že umožní větší svobodu a upřímnost v prozkoumávání svého self. Nechci srovnávat váhu nálepek popisujících osobnost a nálepek, které popisují genderovou identitu. Myslím si však, že mohou čerpat z velmi podobných zdrojů.

Když se dotknu androgynity, můj vztah k ní je momentálně velmi kladný. Osobně jsem si androgynity začal vážit nejdříve v oblasti módy. Většina informantů vyjádřila názor, že by se jim líbilo, kdyby nebyl vzhled limitován genderovými představami. Z velké míry s informanty souhlasím. Myslím si, že by genderové role měly být méně salientní a rozhodně by na člověka neměl být vyvíjen v tlak spojený s jejich naplňováním.

7.2 Představení informantů

Informant č. 1 (KZ)

KZ je 21 let a preferuje vyhýbání se užívání rodu, snese však mužský rod. KZ znám přes svou známou. Tu jsem požádal, jestli by KZ oslovila s nabídkou rozhovoru a poskytla můj kontakt. V návaznosti na tom, se mi KZ ozval a s rozhovorem souhlasil. Před konáním rozhovoru jsem s KZ už jednou krátce setkal. Rozhovor probíhal osobně v zamluvené laboratoři v budově, kde sídlí Katedra psychologie PedF UK. KZ se už od dětství cítil odlišně a dělení společnosti na chlapce a dívky mu moc nedávalo smysl. Během střední školy nebyl pochopen, a tak se zkusil zaškatulkovat do binárního genderu, přičemž zkusil žít v obou tradičních genderových kategoriích. To s sebou však přinášelo značný distres, a tak se KZ později opět přihlásil k nebinární identitě, tentokrát s větší mírou přijetí od okolí.

Informant č. 2 (FL)

FL Je 23 let a s označením nebinární se setkala zhruba v 15 letech. Užívá zájmena oni/jejich, nebo ona/její. Na FL jsem dostal kontakt od prostředníka, který mi byl poskytnut jako zdroj kontaktů. Hovor probíhal online. FL vyrůstala v prostředí, které nedovolovalo adekvátní průzkum své identity. Fungovala v tradiční genderové kategorii ani je v této době alternativa nenapadla. V momentě, kdy se dostali do kontaktu s LGBT+ tematikou, která se do jejich povědomí dostala skrze komunikaci se spolužáky na základní škole, si uvědomili, že jim je minoritní gender blízký. Tak se postupně dostala přes *genderfluid* až k nebinární identitě.

V LGBT+ komunitě našla pochopení a spoustu přátel, se kterými si skvěle rozumí. Velmi kladně hodnotí androgynitu a obecně svobodu a variabilitu v expresi.

Informant č. 3 (YG)

YG Je 19 let. Pro oslovení preferuje ženský, nebo střední rod. Mnohem důležitější je pro YG užívání jejího zvoleného jména. Na YG jsem dostal kontakt od prostředníka. Hovor probíhal online. Od malička se cítilo jinak než ostatní a potýkalo se s genderovými problémy. Má pocit, že už od útlého věku vyrůstalo do nebinarity. Moc si jednu dobu přálo působit jako kluk, v poslední době se nebojí femininní stánky prezentace. Vyrůstalo v celkem přijímajícím prostředí. Na scio škole mělo možnost společně se spolužáky experimentovat se zájmeny. Je zastáncem toho, aby respektování zájmen nebylo nutně součástí přijetí nějaké ideologie, ale pouze základním respektem na individuální úrovni.

Informant č. 4 (QC)

QC je 12 let a při oslovení preferuje mužský rod. Na informanta jsem dostal kontakt skrze prostředníka. Jednalo se opět o online hovor. Prochází tranzicí a má úřední jméno, které je vybrané ze seznamu jmen neutrálních jmen uznaných pro období tranzice. Užívá ho proto, že se chtěl co nejdříve zbavit svého původního jména. Momentálně čeká, jestli vláda povolí dokončení tranzice bez nutnosti sterilizace. V ten moment by si mohl vybrat své vlastní jméno. Současné jméno informantovi 100 % nesedí z toho důvodu, že nezní dostatečně česky a potýká se v tomto ohledu s nepříjemnými narážkami. V ideálním případě by chtěl mít dvě jména (pokud to jde). Jedno „mužské“ a jedno neutrální. V běžném životě mu většina lidí říká přezdívkami. Před tranzicí pocítoval dva nepříjemné dopady pohlaví a připsaného genderu: tělesnou dysforii a očekávání směřované vůči informantovi spojené s ženským genderem. Co se týče označení jeho osoby pojmem „žena,“ s tím problémem neměl.

7.3 Výsledky analýzy a interpretace společných témat

Ke kategoriím znázorněným v tabulce jsem došel důkladnou analýzou jednotlivých výpovědí a následným hledáním podtémat. Témata jsou zkondenzované abstraktnější kategorie, které obsahují hlavní myšlenky, které se ve výpovědích objevovaly napříč rozhovory. Okruhy jsou abstraktní kategorie, které shrnují témata do větších celků ve vztahu k žité zkušenosti informantů.

Tabulka 1: Tematických okruhy, salientní témata a podtémata

Okruhy	Témata	Podtémata	
Self a identita	Kdo jsem?	“Prostě já”	
		Aschematičnost	
		Mimo binární gender	
		Argumentační prohra	
		Zbavení se genderových limitů	
	Explorace		LGBT+ terminologie
			Vývoj
			Zkoušení zájmen
			Rodina vs přátelé
			Internet a sociální média
			Potlačení
			Coming-out
			Tlak
		Vzdor, vymezit se	
	Bias a očekávání		
Label	Identifikace	Komfort	
		Relevance identity	
		Pochopení	
		Komunita	
	Nástroj		Sebepoznání
			Argumentace
Prezentace	Oslovování	Jména	
		Přezdívky	
		Zájmena	
		Základní lidskost, respekt	
		Zvyk	
		Autenticita	
	“Hrát divadlo”		
	Bezpečí		
		Vyhnout se komplikacím	
	Svoboda určená všem		Experimentování
			Variabilita
			Nesoudím
Androgynita			
Reakce okolí			Zpětná vazba

1. Self a identita

a. Já jsem já

Ve výpovědích pozoruji tendenci stavět se mimo tradiční binární gender, nebýt plnou součástí ani jedné z tradičních kategorií. Informanti zmiňují pocity nezapadání do škatulek genderových rolí, v některých případech už od útlého věku. Někteří při snaze artikulovat cítění své identity užívají slovní spojení jako „*prostě já*,“ nebo „*nějakej člověk*,“ a říkají, že vlastně nepotřebují tu binární nálepkou, která je pro většinu tak automatickým standardem. Většina z nich pospala momentální stav tak, že u nich pozoruji vysokou jistotu a stabilitu ve smýšlení o své identitě. YG říká: „*mně prostě nevadí, když mě někdo argumentačně jako obere. A mně nevadí debatovat s lidma, co si myslěj, že nebinarita není. Já se tím necítím otřesen, protože už je to pro mě něco tak přirozenýho, něco, v čem jsem tak jako doma, že tím neotřese len tak někdo nebo něco.*“

Každá nálepka (*label*) s sebou může přinášet limitující obsahy. Přejít od potenciální nejistoty v identitě k jistotě, s sebou přineslo jistou míru oproštění se od limitujících představ nebinárního *labelu* (viz příloha 2 a 3). Dalo by se říci, že jak se informanti s nálepkou vyvíjeli, došli nakonec k uvědomění, že to, co jim na nebinární nálepce bylo (a je) příjemné, si vlastně do určité míry sami upírali. Co k tomuto paradoxu mohlo vést, je právě tlak vyvíjený na nebinární jedince. Nebinární identita se silně pře s tradičním chápáním genderu. Snaha dokázat nepřijímajícímu okolí, že jsou vskutku nebinární osobou tak mohla vést k limitaci vlastní svobody kvůli snaze dávat svou identitu dostatečně najevo. Např. YG zmiňuje, popisuje takovéto pocity: „*je to klučí, tak to musím dělat taky.*“

b. Explorace

U některých informantů byli pocity přítomné už před seznámením s LGBT+ terminologií označující různé typy identit, sexualit apod. Někteří však začali pociťovat nesoulad až v momentě, kdy se dostali k slovníku, který by (nejdříve alespoň vzdáleně) popsal jejich konkrétní pocity. Je otázkou, zda by bez přístupnosti LGBT + terminologie byla těmto informantům umožněna dostatečná explorace pro plné uvědomění si a rozvoj genderové identity. Je možné, že při absenci tohoto vnějšího vlivu by své pocity do určité míry potlačili,

nebo je nerozvíjeli do takové míry. Těžko říci, jaké by tento vývoj situace měl dopady na různé sféry jejich osobního a sociálního života. Lze však předpokládat, že svoboda v exploraci by měla zaručit optimálnější prozkoumání vlastní identity, a tedy i zvýšit šanci pro její adekvátní vývoj. Díky internetu a sociálním médiím jsou, myslím, dnešní možnosti explorace vcelku dobré. I v případě, kdy se jedinec nepohybuje v prostředí, které umožňuje alternativní způsoby uvažování nad identitou, ve většině případech dokáže přívětivé prostředí nalézt online.

To, jak se příslušnost informantů ke genderovým identitám vyvíjela hodně souviselo i s nálepkami, se kterými byli postupně seznamováni. Tento jev naznačuje schopnost jazyka a sociální interakce utvářet vnímanou realitu. Situaci dokáže potenciálně hezky vykreslit Sapirova–Whorfova hypotéza. Pokud by se termíny do povědomí informantů nedostaly, je možné že by i v menší míře pocítovali potřebu se vymezit vůči binárnímu pohlaví.

Zajímavým jevem, který mi prezentoval QC bylo, že v jeden moment (před tranzicí) zvažoval, jestli se neidentifikuje jako *genderfluid*. Měl totiž pocit, že by to „asi bylo jednodušší.“ V tomto ohledu nejspíše odkazoval na zdlouhavou a možná nepřiměřeně složitou cestu pro úřední uznání transgenderové identity, která zahrnuje sterilizaci.

Někteří z informantů si procházeli obdobím zkoušení zájmen. Např. QC začal užívat mužský rod nejdříve v online prostředí, později mezi přáteli. Měl tak možnost prozkoumat, jak se v tom bude cítit. V jeho konkrétním případě mu mužská zájmena sedla od prvního momentu, kdy ho ještě před tranzicí někdo v mužském rodě oslovil.

Coming-outy měli u různých informantů různé výsledky. FL v podstatě coming-outy v pravém slova smyslu nezažíval. KZ jím prošel, ale následně byl nucen se zaškatulkovat do binárního genderu. V případě QC to bylo dokonce tak, že jeho rodiče původně jeho pocity nepřijali QC (viz příloha 1), načež QC zhruba na rok potlačil své přání tranzice. To může být zapříčiněno jeho dobrým vztahem s rodiči (viz příloha 4).

To, kde proběhne první coming-out záleží na různých okolnostech. Pokud má nebinární osoba dobrý vztah s primárními pečovateli, je velká šance, že začne u nich. I kdyby to tak nebylo, je šance, že se vyskytne potřeba své pocity nejdříve sdílet se svými primárními pečovateli. V jiných případech se může jednat o přátele, kteří mohou ale nemusí být členem

LGBT+ komunity. Jinde může být první coming-out proveden např. v uzavřené online skupině.

c. Tlak

Z výpovědi informantů pociťuji, že je na nebinární osoby kladen velký tlak. V kontrastu s binárním transgenderem může být pro většinovou populaci jednodušší uchopit, že se někdo cítí „jako opačné pohlaví,“ než že se jedinec cítí být mimo gender (tím v žádném případě nechci znevažovat obtíže, se kterými se potýkají binární transgender lidé). Mnohem složitější je však uchopit realitu, že chce někdo být „*mimo*“ gender, zvláště pro konzervativněji laděné jedince. Vysvětlení může být vcelku jednoduché. Společnost je tradičně dělená na dvě genderové kategorie. Nebinární gender do tohoto kognitivního schématu nezapadá. Už v raném mládí je dítě schopno svou osobu onálepkovat jako kluka nebo holku. Pro většinu je to přirozené. Tento efekt se dá pozorovat na výpovědi KZ, kdy byl po nebinárním coming-outu donucen začít se prezentovat jako binární osoba, to totiž spolužáci „*vzali paradoxně líp,*“ (více v tématu týkajícího se autenticity a v příloze 1).

Tlak může působit jako tlumící prostředek v exploraci identity. U svých informantů však pociťuji spíše opak. Tlak, který na ně vyvíjelo okolí spíše způsobovalo nějakou formu psychologické reaktance. Informanti měli tendenci se vymezit vůči očekávání, které na ně společnost klade – např. YG: „*můj celoživotní strašák byl, jako, že puberta tě změní. To mi bylo strašně často říkáno, jako, že takový to očekávání, že se začnu malovat, že začnu randit s klukama, že budu taková ta holčičí holka, ale nikdy se to prostě nestalo.*“ Často je to i nějakou formou vzdoru, například u FL: „*krátký vlasy, všechno vlastně jako rádobý proti tomu.*“ Právě snahu vyhnout se stereotypům spojeným s genderovou kategorií připsanou informantovi okolím považuji za jeden z možných důvodů rozvoje androgynní prezentace. Očekávání, které nenesadají na osobnost jedince, mohou dle mého názoru vytvářet tak silný distres, že může hledat způsoby, kterými si „povolí“ je nenásledovat. Tímto nechci znevažovat identifikaci s nebinární genderovou identitou. Sám totiž nastávám názor, že jsou genderová očekávání ve společnosti tak všudypřítomná a silentní, že je naprosto rozumné najít komfort v nálepce, která, řekněme, ospravedlní jejich nenaplnění.

2. Label/nálepka

a. Identifikace

Jak už jsem nastínil, identifikaci s nálepkou vidím jako něco, co přináší komfort, je příjemné „*vědět, kdo jsem a mít vlastně tu label.*“ Člověk má po identifikaci nějaké zázemí, které je jasně uchopitelné a zřetelné, což usnadňuje jeho následování a orientování se v něm. Jejich pocity jsou organizovány a skrze jazyk. To umožní shrnout svou zkušenost do nějakého schematizovanému celku, což, předpokládám, sníží množství energie, které musí nebinární osoba vynakládat při snaze porozumět svému vnitřnímu světu.

Identifikace také poskytuje možnost přináležet ke komunitě, která je s větší pravděpodobností přijme. Většina z informantů se v interakci s osobou, která je rovněž členem komunity, většinou cítí uvolněně a bezpečně (alespoň co se prezentace a identity týče). FL říká: „*mít vlastně tu label (označení) víceméně... a vědět, že existují jiní lidi, kdo se cítí stejně nebo podobně. Vytváří to jako takovou komunitu, trošku, a prostě vím, že u některých lidí se budou cítit jako víc safe.*“ Zde se ozývá teorie sebe-kategorizace a *in-group favoritism*, pozoruji totiž, že minimálně v případě mých informantů se často děje, že většina jejich přátel je také součástí LGBT+ komunity. Také mají tendenci hodnotit členy komunity pozitivněji než ty, kteří členy nejsou. To je naprosto běžný jev. Děje se to i v opačném případě. Většinová populace často hodnotí členy LGBT+ komunity také méně pozitivně v porovnání se svou *in-group*. Naopak musím říct, že u specificky u svých informantů zaznamenávám důraz na obecnou snahu nehodnotit osoby bez přítomnosti dostatečného množství zdrojů relevantních pro hodnocení – např. YG: QC: „*nikdy nedělám předsudky na první pohled třeba.*“ To možná souvisí s realitou, že se s nepříjemným hodnocením (např. v oblasti naplňování genderových rolí) setkávají velmi často. Proto je u nich možná v tomto ohledu přítomna zvýšená míra reflexe a následné snahy uvažovat flexibilně bez předsudků. S tím teoreticky souvisí i genderová aschematičnost, kterou u některých informantů pozoruji. Tato tendence samozřejmě nemusí být důsledkem potýkání

se s hodnocením. Může být i přirozeným jevem spojeným s osobnostním rozpoložením daného informanta (aj.).

b. Nástroj

Label má charakter nástroje. Pozorují dva způsoby užití, které jsem už nastínil v předešlém tématu. Jedním z nich je nástroj, který umožňuje zjednodušit a usměrnit sebepoznávání. Druhé využití *labelu* „pro sebeobranu.“ Proto, že jsou pocity spojené s nebinární identitou, v kontrastu s diskurzem většinové společnosti, je velmi složité se efektivně ohradit vůči nepříjemným narážkám. Pokud má však nebinární osoba nějaké označení, s kterým se identifikuje a toto označení je již etablováno, může působit jako zbraň, která útoky (například znevažování snahy vyhnout se genderové kategorii připsané společnosti) zvládne odrazit. Pokud neodrazí útoky okolí, zvládne alespoň ujistit nebinární osobu v tom, že „*víš proti čemu bojuješ. Víš, co máš.*“ Existence nálepky informantovi zprostředkovává možnost, svou identitu považovat za relevantní, protože už má nějakou historii. Už to v interakci umožní nějakou formu pádné argumentace.

3. Prezentace

a. Oslovování

V ohledech prezentace skrze jazyk je přítomna vysoká míra variability. Někteří informanti mají změněná úřední jména, někteří používají přezdívky (např. u QC platí oboje). Většinou je právě zvolené jméno, nebo přezdívka, pro informanty důležitá. Těsně v závěsu jsou zájmena, která preferují. To je zajímavý jev. Na rozdíl od jména zájmena obsahují informaci o preferovaném rodu. Ne u všech informantů je tedy správné užívání rodu, se kterým se nejvíce ztotožňují naprosto zásadní. Důvodů může být více. Jeden z nich je možná reflektování na realitu, že český jazyk není k užívání neutrálních zájmen (v případě mých informantů: FL – oni/jejich a YG – střední rod) dobře uzpůsobený. FL říká: „*protože v té angličtině mi to už naskokuje, they/them automaticky samo, na všechno, a je mi to příjemnější a tak, a i ten jazyk je víc uzpůsobenější k tomu, aby bylo všechno víc neutrální*“ Tedy asi nelze očekávat, že by neutrální rod okolí konzistentně užívalo. Navíc je díky tomu větší šance, že se informant setká s negativním hodnocením jejich identity. To se může stát

v případě, že okolí usoudí, že je nepříjemné užívat český jazyk jiným způsobem, než je standardem. V obou případech užívání neutrálního rodu informanti užívají i binární rod a oběma je v dostatečné míře příjemný (viz příloha 2 a 3). Jako důvod jeho užívání uvedli, že jde o zvyk z dětství. Odkazují se na všudypřítomnost binárního dělení, který i pro ně byl standardem alespoň v nějakém úseku jejich života. V případě, že informant preferuje jedno z binárních zájmen, na jejich dodržování lpí o něco více. To dává smysl, protože zde překážka týkající se alternativního užívání českého jazyka mizí, a jedná se už pouze o záležitost respektu vůči nebinární osobě. U FL vyšlo najevo, že užívání zájmen okolím je pro ně méně významné v momentě, kdy ví, že jejich okolí ví, že je nebinární: *„jestli bude někdo používat se mnou jenom ona/její, i když ví, že jsem nebinární, úplně v pohodě.“* To by se dalo vysvětlit tak, že pokud se FL nachází v prostředí, které je přijímající s pozitivním vztahem k identitě FL, nebo na FL alespoň neklade běžná genderová očekávání, cítí se FL pod menším tlakem (viz příloha 2). Při absenci toho tlaku nebinární osoba nemusí pociťovat potřebu dávat svou nebinaritu silně najevo, protože pociťuje takovou míru svobody v expresi, že to není třeba (nebo absolutně nutné). YG považuje respektování zájmen jako součást základní lidskosti a projevení respektu. YG říká: *„jako je to lidská slušnost. Jako chci tě respektovat, respektuji tě jako člověk a vidím tě, tak budu používat tvoje zájmena“* K tomuto podtématu jsme se dostali v momentě kdy YG vyjadřovalo nespokojenost s tím, jak se z respektování zájmen stala politická otázka. Podle YG se LGBT+ diskurz často nesmyslně pojí s politickými ideologiemi. Uznává určitou míru překryvu, ale zároveň vyjadřuje frustraci. Považuje totiž tuto skutečnost jako přítěž, který brání zmíněnému základnímu respektu. Dle YG by respektování zájmen bylo pro nepřijímající společnost mnohem přístupnější, kdyby se to nepojilo s *„levičáckým woke balíčkem,“* nebo *„neomarxistickou ideologií.“* Reflektuje však i druhou stranu mince, kdy tvrdí: *„je takovej přístup některých, jako, aktivistů, jako, strašně jako arogantní. Jako: „tohle jsou moje pronouns a pokud je nebudeš respektovat, tak...“ nevím prostě,“* a vyjadřuje podobnou míru frustrace (viz příloha 3).

b. Autenticita

Všichni informanti by si přáli mít možnost prezentovat se autenticky, v souladu s jejich vnitřními pocity. Toto téma má silnou spojitost s tématem tlaku. Ne pro všechny nebinární

osoby to může být salientní téma, avšak u mých informantů se v nějaké míře propsalo všemi výpověďmi. Ne vždy je to však pro informanty možné, např. FL slýchala od okolí: „*musíš být hezká a tohle a prostě musíš to dělat, všichni holky to dělaj.*“ KL říká: „*když tě třeba společnost šikanuje.*“ I přes to, že už je nyní KL nějakým způsobem přijat jako nebinární osoba i tak se nachází v situacích, kde musí „*hrát nějaký divadlo,*“ a proto říká: „*v částech společnosti vystupuju vlastně jako muž, protože je to pro mě lepší, příjemnější, ta společnost to třeba nechápe, nepřijímá a je to jednodušší.*“ KZ reflektuje i na pocity potenciálního nebezpečí, které mohou zasahovat do autenticity sebe prezentace: „*může to hrát třeba roli na tvoje vlastní bezpečí, na to, aby se ti nestal žádný hate crime.*“ Protože je společnost genderovaná, dává smysl, že má okolí informanta tendenci vnucovat KZ binární gender. Tento jev mohl být i to, co způsobilo, že se KZ na střední škole podvolil a z nebinárního genderu dočasně přešel na binární. QC se málokdy stylizuje do daného genderu, preferuje androgynitu. Jsou však i výjimky. Může se jednat například o „*rodinný oslavy,*“ kde se sejde více lidí. V takovém případě se QC pokusí stylizovat maskulinně, většinou s ohledem na rodiče: „*aby vůči nim nebyly nějaké řeči, spíš jako kvůli rodičům než kvůli mně jako.*“ Zatímco v případě QC se zdá, že se jedná o vcelku svobodnou volbu, u KZ pociťují zvýšenou míru distresu, která může být zapříčiněna větším pociťovaným tlakem z okolí. To může mít u KZ za následek pocit ztráty volby svobody rozhodování o vlastní prezentaci.

Přijímající okolí informantům umožňuje být více v souladu. KZ: „*třeba můžu přijít v sukni a oni to pochopí.*“ Když je QC „*třeba s kamarádama,*“ tak říká: „*je mi to dost jedno,*“ (ve smyslu že svou prezentaci nijak nemění). Pro YG je autentická prezentace už více méně přirozená, protože už je za tu dobu „*zvyklé takhle vystupovat.*“ Ne všem informantům je toto však je umožněno. Např. KZ se mnou sdílí, že by chtěl „*neřešit ty ostatní, ale není to jako úplně, jako, funkční v dnešní společnosti.*“

c. Svoboda určená všem

Informanti se shodli na tom, že svoboda exprese je příjemná a osvobozující. Preferovali by, kdyby se společnost nebála experimentování v prezentaci s ohledem na genderové kategorie. FL v tomto kontextu vyzdvihuje i krásu nespoutané variability v lidské expresi, kterou pozoruje například na Pride festivalu, kde se lidé prezentují v celém spektru od extrémní maskulinity až po extrémní femininitu (viz příloha 2).

Většina mých informantů považuje androgynní prezentaci za příjemný neutrální a někteří z nich i za ideál: „závist, že jako „they look androgynous, I don't.“ Androgynita může souviset s aschematičností, kdy osobě nepřijdou genderové kategorie vůbec důležité. Dalším důvodem může být oprostění od vizuálního obsahu prezentace genderové kategorie. Jindy to může být účelový nástroj pro prezentaci své nebinární identity.

Napříč výpověďmi informantů šlo vycítit, že nejsou zvyklí člověka příliš brzy hodnotit nebo soudit. Dalo by se tedy říct, že mají oproti většinové populaci slabší tendenci k domýšlení si osobnostní charakteristik lidí, se kterými jsou v interakci (což je jinak běžnou součástí a funkcí kognitivních schémat a kategorií). To má myslím dočinění s mnou pozorovanou aschematičností. Podobný přístup by se jim líbil i u ostatních lidí. Např. FL říká: „*mně by se líbilo, kdyby všichni lidi na světě neměli žádný bias*“

d. Reakce okolí

To, jak na genderovou expresi informantů reaguje okolí také může formovat jejich chování a uvažování nad genderovými kategoriemi. Jedná se o stejnou funkci jako můj vliv nevyřčených genderových stereotypů a očekávání. Např. QC zmínil, že v mládí nosil oblečení po bratrovi. Jedním z potenciálních faktorů, které mohl podpořit následné rozvolnění genderových schémat u QC je absence negativní vazby od rodiny vztažené k nošení maskulinního oblečení (pokud předpokládáme, že jeho nošení byl nápad rodičů, nikoliv QC – což tak vůbec nemuselo být). Absence této negativní reakce mohlo pro QC způsobit normalizaci androgynní prezentace. Jsme v kapitole týkající se prezentace, takže nevytvářím pojítka mezi androgynní prezentací v dětství a rozvojem nebinární identity (avšak zároveň tuto kauzalitu nepopírám). Dalším přispívajícím faktorem k rozvolnění mohl být distress, který občas QC prožíval kvůli reakcím z okolí, například v momentech, kdy lidé QC ještě před tranzicí vyhazovali z toalet: „*byli naprosto přesvědčení, že já jsem prostě kluk a nemám tam jako co dělat,*“ (viz příloha 4).

8 Diskuse

Z výsledku IPA vzešlo několik salientních témat, která jsem prezentoval v analytické části. Zde se pokusím nastínit, jak se tato témata mohou prolínat a potenciálně navzájem ovlivňovat. Také výsledky porovnam s dosavadními studii.

Jako první téma je myslím vhodné zmínit možnosti jazyka jako lidského konstrukt. Jak bylo zmíněno, informanti často svou identitu objevovali skrze jednotlivé nálepky, které se jim postupně dostávali do povědomí, vývoj tedy nebyl lineární. K podobným zjištěním došla i kolegyně z českého prostředí (Stachová, 2020). Jednou z implikací je, že objevení termínů, které označují různé typy identit, dokáže informantovi rigoróznější prozkoumání vlastní genderové identity. Lze se ještě obrátit na negativní vliv jazyka limitovaného binaritou skrze studii zkoumající žitou zkušenost nebinárních osob (Taylor et al., 2019). Nedostatek povědomí o genderové diverzitě zmínila i zahraniční studie věnující se vývoji genderové identity (Waagen, 2022). Tento jev poukazuje na realitu, že jazyk není pouze dorozumívací prostředek, ale entita, která konstruuje naši vnímanou realitu. Jakýkoliv nový diskurz dokáže hýbat nejen se smýšlením jedince, ale i společností. LGBT+ diskurz není výjimkou. V některých případech vývoje identity informantů byly pocity přítomny už v útlém věku, a zůstaly více méně konzistentní (i když identifikace s nálepkou se mohla měnit). Podobné výsledky zaznamenala i kvalitativní analýza, která se zabývala prozkoumáváním vlastní genderové identity (Conlin et al., 2019).

Jak prezentace, tak identifikace s nálepkou poskytuje informantům nějaký komfort. Může to být v podobě argumentačního útočiště, nalezení komunity s podobným smýšlením, nebo třeba snazší organizace self-konceptu. Konceptu smysluplného rámce pro uchopení vlastních pocitů se dotkla i studie zabývající se zkušenostmi nebinárních a transgender osob (Fiani & Han, 2019). Silný význam přijímající komunity vyzdvihla studie od Waagen (2022). Jednou z dalších přínosů je cesta vedoucí k vyhnutí se stereotypům a očekáváním. Díky tomu, že se informanti většinou mohou pohybovat mimo gender (pokud si situace nevyžaduje rigidní následování stereotypu), pociťují vyšší míru svobody v práci s vlastní identitou a prezentací. Informanti nechtějí být společností řazeni do škatulky. To přináší velké množství komfortu, jak zmiňuje studie zabývající se navigací nebinárních osob v binárním světě (Barbee & Schrock, 2019). Může se vyskytovat tendence dávat svou

nebinární identitu najevo skrze prezentaci. Důvodem může být snaha zajistit, že jejich okolí nebude očekávat naplňování genderových rolí (nebo alespoň ne v takovém rozsahu). V identifikaci u svých informantů pozoruji významný rozdíl v porovnání vlastních výsledků s prací K. Stachové. Mí informanti často volili pouze nálepku nebinární a hlouběji se do tématu ponořit nesnažili (až na jednu výjimku). V práci kolegyně se všichni 4 informanti identifikovali s více než jednou nálepkou (Stachová, 2020).

Sleduji však jeden zajímavý úkaz. Nebinární identita má s sebou nést právě zmíněnou svobodu v nakládání s vlastní osobou. Vypadá to však jako něco, k čemu se informanti museli dopracovat. Nebinární *label* je svým způsobem (alespoň po část jejich života) limitoval v podobné míře, jako by je limitovala binární kategorie (pokud neberu v potaz přidružené jevy). Pozoruji, že pokud se má člověk vymezit a existovat mimo gender, může mít tendenci se vymezit až nepřiměřeně. V případě informanta s ženským pohlavím došlo k tomu, že v jednu dobu pociťoval velkou potřebu vypadat jako kluk a být jako kluk. Nutkavou potřebu vymezit se vůči připsanému genderu diskutuje studie J. Taylor (2019). V jiném případě může jít např. o úzkostnou snahu být tak neutrální, jak to jde a působit androgynně nebo nevyhraněně. Co může být původcem této nepřiměřené snaze vymezit se? Jedním z nich může být ospravedlnění identifikace s *labelem*. Uvažování ve stylu: „pokud chci být nebinární, musím tak působit.“ (viz příloha 2). Jiným příkladem může být právě všudypřítomnost binarity, která informantům ustavičně připomíná, že jsou hodnoceni skrze binární náhled, což může eskalovat potřebu být mimo gender a očekávání s ním spojená. Postupem času však tato silná tendence vymezit se binaritě v genderu u informantů z většiny vymizela nebo ubrala na síle.

Napříč rozhovory se objevovalo téma autentické prezentace. Ta přináší komfort. V některých případech svou prezentaci informanti sami kontrolují, a nevzniká nadměra distresu. Může se jednat například o rodinnou oslavu, kdy se informant chce pouze vyhnout menším komplikacím, které by androgynní prezentace mohla vyvolat. Jindy však bohužel nemusí být autentická prezentace informantům vůbec umožněna. Rozkol mezi identitou a umožněnou sebeprezentací byl prozkoumán i ve studii S. Conlin (2019). Nucení neautentické prezentace se netýká pouze silného negativního hodnocení vzhledu, nebo chování informanta, ale i chování okolí vůči informantům. Jeden z informantů vyjádřil pocit

strachu v kontextu vlastní bezpečí a možného výskytu zločinů z nenávisti. Pocit nebezpečí zaznamenala i již zmíněná studie Waagen (2022).

Dá se říct, že informanti dnes už zažívají méně distresu. Z jejich výpovědi je však znát, že v minulosti ho prožívali mnoho. Distres způsoboval pocit, že nezapadají do společnosti, že nemají své místo. Další tlak na ně je vyvíjen skrze negativní reakce z okolí a nevyřčená očekávání. Potýkají se i s nemožností autentického projevu, kdy se míra pocíťovaného distresu může lišit v závislosti na tom, jak moc se k ní informant cítí být nucen okolím. Dalším faktorem může být nejistota. Nebinární osoba si nikdy nemůže být pořádně jistá, jestli se v daný moment může prezentovat autenticky. Dám příklad: i na výletě s přáteli může informant potkat svého učitele, o kterém ví, že je silně konzervativní. V takovém případě by androgynní prezentace mohla nést následky. Tohoto tématu se dotýká ve své studii C. Fiani (2019). Pokud se informant cítí být donucen k neutenticitě, může pocíťovat ztrátu svobody či kontroly nad svou vlastní prezentací. Obtíže produkující distres se týkají i sociální sféry, nebinární osoby jsou vystaveny minoritnímu stresu. O tomto tématu pojednává článek věnující se nebinární identitě u dětí a adolescentů (Diamond, 2020). Všechny tyto jevy mají v průběhu rozvoje identity dopad na celkový self-koncept informanta, i na jeho zdraví. Tyto jevy zapříčiňují vyšší kumulaci psychologického stresu.

Jak už jsem zmínil, u aschematičnosti očekávám potenciální rozvolnění genderových schémat, a to jsem u informantů pozoroval. To nebyla jediná oblast. Obecně se zdá, že mají informanti slabší tendenci soudit člověka před tím, než mají šanci ho poznat. Nelze usoudit, zdali se jedná o jev spojený s osobností informantů, s aschematičností a jejich sociálními interakcemi během vývoje, anebo jestli se jedná o vědomou snahu nemít předsudky (například proto, že se s nimi často sami potýkají). Mně osobně se to jeví jako kladný jev. Myslím si, že by bylo velmi vhodné, kdyby se společnost naučila upřímnějšímu procesu poznávání komunikačního partnera. Kladný vztah mám i snížení salience *biasu*, který může vznikat na základě rigidního uplívání na kognitivních schématech. Jeden ze způsobů, jak přenést flexibilitu kognitivních schémat na konzervativní osoby mohou být blízké sociální vztahy. Po *coming-outu* může dojít k ukončení interakce s danou osobou, avšak v jiných případech může dojít k přenesení flexibility na komunikačního partnera, zvláště když

se jedná o blízkou osobu, podobně jako se to stalo u jednoho z informantů v jedné z českých prací (Lorca, 2023).

Respektování zájmen je pro většinu informantů vcelku důležité. Záleží však na kontextu. V jednom z případů například stačí, pokud si je okolí vědomo nebinární identity u daného informanta. V takový moment užívání přiléhavých zájmen při jeho oslovování nepovažuje informant za stěžejní. Došel jsem k mírně rozdílnému názoru než kolega z českého prostředí, kdy tvrdí, že respektování zájmen se automaticky pojí s pocitem nerespektování nebinární identity jako takové (Lorca, 2023).

Výsledky mé práce by mohli být přínosem pro akademické pole, kde je téma nebinární identity stále něčím novým. Co se týče přínosu do praxe, myslím, že jsou výsledky analýzy užitečné pro uchopení tématu nebinární identity obecně. Mimo to si myslím, že se podvedlo nahlédnout na vlivy, které mohou negativně ovlivňovat život nebinárních osob. Získané informace by se daly užít při snaze minimalizace stigmatizace a diskriminace nebinárních osob. Konkrétně by se mohlo jednat o změny ve školním prostředí, kde se nebinární osoby setkávají s velkou mírou nepříznivých vlivů (Brzák, 2021; Diamond, 2020). Tam měla většina informantů problémy s nepřijetím a negativní zpětnou vazbou. Myslím si, že je vhodné podpořit další výzkum v této oblasti. Více výzkumů a lepší metodologii doporučuje studie hodnotící duševní zdraví členů LGBT+ a metodologii dosavadních výzkumů (Scandurra et al., 2019).

9 Limity

Novější výzkumy naznačují, že jen málo jedinců dosáhne finální fáze „dosažení identity“ dle Marcii (1966) na konci adolescence. Tyto výzkumy tvrdí, že se identita blíží své finální podobě spíše až v období mladé dospělosti (Côté, 2006). Stálo by tedy za zvážení hledat vzorek i v rozmezí od 25 do 30 let věku.

Zpětně reflektuji, že jsem (z důvodu nezkušenosti v oblasti vedení rozhovoru) byl ve velké míře sugestivní a místy jsem kladl uzavřené otázky. I tak se mi však podařilo dostat extenzivní odpovědi.

Přemýšlím nad způsobem zajištění větší přiléhavosti výpovědi informantů vůči jejich vlastnímu prožívání. Některé z nepřesností mohly být zachyceny při komunikaci týkající se zpětné vazby. Ta se však týkala již interpretace. Na tuto myšlenku jsem tedy přišel až v momentě, kdy jsem interpretoval jednotlivé výpovědi a na změnu procesu již nezbýval dostatek času. Vhodným přístupem by mohla být další úroveň zpětné vazby, která by předcházela té, kterou jsem do výzkumu zařadil. To by zahrnovalo zaslání transkripce rozhovoru informantům již před analýzou. Informanti by se v této fázi zpětné vazby mohli vyjádřit k tomu, co v rozhovoru vyjádřili nevhodně, nebo dodat doplňující informace.

Z důvodu nezkušenosti v oblasti kval. výzkumu jsem si téměř jistý, že přes vynaloženou snahu o zprostředkování zkušenosti očima informantů a adekvátní reflexi (uzávorkování zkušenosti), pravděpodobně došlo k podstatnému zkreslení skrze mou subjektivní zkušenost. Cítím i že jsem odbočil od běžné metodologie IPA přístupu, jelikož jsem v interpretaci byl vcelku abstraktní. Místy by se interpretace dala označit až za spekulaci.

Přes to, že jsem se snažil analyzovat rozhovory jednotlivě s individuálním přístupem, v průběhu jsem si všiml, že se nechávám ovlivňovat tématy pozorovanými v analýzách předešlých rozhovorů. Pro příště si zkusím nechat větší časový rozestup mezi analýzami výpovědí jednotlivých informantů.

Kvalitativní výzkum (konkrétněji proces analýzy) končí v momentě nasycení dat. Nemohu si dovolit říci, že k tomuto nasycení došlo. Důvodem nenaplnění tohoto ideálního stavu pro ukončení výzkumu je formální požadavek na maximální rozsah bakalářské práce.

10 Závěr

V této bakalářské práci jsem zpracovával téma žité zkušenosti nebinárních osob se sebe prezentací a genderovou expresí. Prvním krokem bylo studium literatury, která se týká zkoumané oblasti. Poté jsem prostudoval literaturu vykládající metodologii výzkumu. Dále jsem vyhledal dosavadní studie, které se týkaly konkrétně nebinární identity, nebo LGBT+ tematiky obecně. Práce se dělí na dvě části. V první části jsem prezentoval teorii týkající se tématu práce. V druhé části jsem se věnoval metodologii výzkumu a následně analýze v rámci vlastního kvalitativního výzkumu. V závěru jsem své interpretativní závěry diskutoval s teorií a porovnal s dosavadními studiemi. Zmínil jsem i možné přínosy pro praktické využití.

Empirická část zahrnovala fenomenologickou interpretační analýzu 4 výpovědí informantů, který nesou zkoumaný jev. Zvolená hlavní výzkumná otázka zněla: „Jaká je žitá zkušenost osob, které se identifikují jako genderové nebinární, se sebe prezentací a genderovou expresí v sociálním kontextu?“ Zároveň byly stanoveny 4 podotázky, které rozvedli tu hlavní. Nyní na ně v krátkosti odpovím.

Vývoj genderové identity byl v celku variabilní, každý z informantů si prožil odlišnou cestou. Shodli se však na tom, že se jejich identifikace s označením pojila s povědomím, které o LGBT+ diskurzu měli. S postupným objevováním *labelů* se dostávali čím dál blíže ke své, nyní převážně stabilní, nebinární identitě.

Míra autenticity sebe prezentace se také místy lišila. V jednom případě už je autenticita v sebe prezentaci velmi přirozená. V dalším je, dalo by se říct, vybojovaná. Jindy je neautentická pouze v případech, kdy informant předpovídá potenciální nebezpečí (třeba i v podobě újmy na zdraví), nebo komplikace, který by se informant raději vyhnul. Při neautentické expresi se informanti v míře pociťovaného distresu do určité míry liší. Vliv může mít pociťovaná míra svobody volby. Autenticitu prezentace umožňuje jak vlastní jistota informantů, tak i přijímající okolí, které je nesoudí za jejich nenaplňování genderových očekávání.

Přínosy identifikace s nálepkou bylo jedno ze salientních témat napříč rozhovory. Může se jednat o nástroj pro snadnější organizaci poznatků týkajících se identity informantů.

Většinová populace se často odkazuje na svou genderovou identitu automaticky a využívá ji např. i k vysvětlení vlastního chování. Protože se ale nebinární osoby staví mimo tradiční kategorie, nějaká taková nálepka jim může chybět. Po nalezení nebinárního *labelu* tedy získají nějakou, která neobsahuje nepříjemné stereotypy a očekávání (nebo je jejich množství alespoň snižené oproti tradičním kategoriím). Zároveň s sebou nálepka nese obsahy, které osvětlí jejich pocity. Slouží i k argumentaci při výměně názorů, kde legitimizuje jejich pocity. Mimo jiné identifikace s nebinárním *labelem* často poskytuje snadnější cestu k uvědomění, že pokud jde o expresi, nemusíme být limitováni genderovými kategoriemi. Může tedy přinášet i pocit svobody sebe prezentace, ale pouze v případě že ji vnější vlivy netlumí.

Práci považuji za důležitou hlavně z důvodu, že poskytla možnost prozkoumat nebinární identitu a její prezentaci ve větší hloubce. Mimo to je jednou z mála studií, která se věnuje konkrétně nebinární identitě, natož ve vztahu k sebe prezentaci. Myslím, že jsem tak položil základy pro další výzkumy, které by mohli poznání v oblasti nebinárních identit. Jako nejdůležitější považuji distres způsobující tlak, který je na nebinární osoby vyvíjen. Dalším možným akademickým postupem by mohlo být i samotné filozofické zamyšlení nad základním lidským respektem ve vztahu k respektování zájmen, a obecně uvažováním nad genderovými rolemi.

Seznam zdrojů a literatury

- Bačová, V. (2008). Identita v sociální psychologii. In J. Výrost & I. Slaměník (Eds.), *Sociální psychologie* (pp. 109–125). GRADA.
- Bales, R. F., & Parsons, T. (2014). *Family: Socialization and Interaction Process*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315824307>
- Barbee, H., & Schrock, D. (2019). Un/gendering Social Selves: How Nonbinary People Navigate and Experience a Binarily Gendered World. *Sociological Forum*, 34(3), 572–593. <https://doi.org/10.1111/socf.12517>
- Bem, S. L. (1981). Gender schema theory: A cognitive account of sex typing. *Psychological Review*, 88(4), 354–364. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.88.4.354>
- Bem, S. L. (1993). *The lenses of gender: Transforming the debate on sexual inequality*. Yale University Press.
- Bem, S. L., & Lewis, S. A. (1975). Sex role adaptability: One consequence of psychological androgyny. *Journal of Personality and Social Psychology*, 31(4), 634–643. <https://doi.org/10.1037/h0077098>
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1991). *The Social Construction of Reality*. Penguin Books.
- Bigler, R. S., & Liben, L. S. (2006). A developmental intergroup theory of social stereotypes and prejudice. In R. V. Kail (Ed.), *Advances in child development and behavior* (pp. 39–89). Elsevier Academic Press. [https://doi.org/10.1016/S0065-2407\(06\)80004-2](https://doi.org/10.1016/S0065-2407(06)80004-2)
- Bigler, R. S., & Liben, L. S. (2007). Developmental Intergroup Theory: Explaining and Reducing Children's Social Stereotyping and Prejudice. *Current Directions in Psychological Science*, 16(3), 162–166. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2007.00496.x>
- Bourdieu, P. (2000). *Nadvláda mužů*. Karolinum.
- Brzák, T. (2021). *Přístup k trans a nebinárním studujícím v českých školách* [Diplomová práce]. Univerzita Karlova.

- Bussey, K., & Bandura, A. (1999). Social cognitive theory of gender development and differentiation. *Psychological Review*, *106*(4), 676–713. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.106.4.676>
- Conlin, S. E., Douglass, R. P., Larson-Konar, D. M., Gluck, M. S., Fiume, C., & Heesacker, M. (2019). Exploring Nonbinary Gender Identities: A Qualitative Content Analysis. *Journal of LGBT Issues in Counseling*, *13*(2), 114–133. <https://doi.org/10.1080/15538605.2019.1597818>
- Côté, J. E. (2006). Emerging Adulthood as an Institutionalized Moratorium: Risks and Benefits to Identity Formation. In *Emerging adults in America: Coming of age in the 21st century*. (pp. 85–116). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/11381-004>
- Diamond, L. M. (2020). Gender Fluidity and Nonbinary Gender Identities Among Children and Adolescents. *Child Development Perspectives*, *14*(2), 110–115. <https://doi.org/10.1111/cdep.12366>
- Egan, S. K., & Perry, D. G. (2001). Gender identity: a multidimensional analysis with implications for psychosocial adjustment. *Developmental Psychology*, *37*(4), 451–463. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.37.4.451>
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. W.W. Norton.
- Erikson, E. H. (1980). *Identity and the life cycle*. W W Norton.
- Fiani, C. N., & Han, H. J. (2019). Navigating identity: Experiences of binary and non-binary transgender and gender non-conforming (TGNC) adults. *International Journal of Transgenderism*, *20*(2–3), 181–194. <https://doi.org/10.1080/15532739.2018.1426074>
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford University Press.
- Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday life*. Anchor Books.
- Goffman, E. (1976). Gender Display. In *Gender Advertisements* (pp. 1–10). The British Press: Manifesto . <https://repository.upenn.edu/svc/vol3/>

- Goldberg, A. E. (2016). *The SAGE Encyclopedia of LGBTQ Studies*. SAGE Publications, Inc. <https://doi.org/10.4135/9781483371283>
- Helgeson, V. S. (2012). *Psychology of Gender* (V. S. Helgeson, Ed.). Pearson.
- Hewstone, M., Rubin, M., & Willis, H. (2002). Intergroup Bias. *Annual Review of Psychology*, 53(1), 575–604. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.53.100901.135109>
- Janošová, P. (2008). *Divčí a chlapecká identita*. Grada.
- Keller, J. (1995). *Úvod do sociologie*. Sociologické Nakladatelství.
- Kimmel, M. S. (2011). *The Gendered Society*. Oxford University Press.
- Langford, T., & Mackinnon, N. J. (2000). The Affective Bases for the Gendering of Traits: Comparing the United States and Canada. *Social Psychology Quarterly*, 63(1), 34. <https://doi.org/10.2307/2695879>
- Langmeier, J., & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie*. Grada Publishing.
- Lorca, A. (2023). “Rozmazávání genderu”: Vyjednávání nebinárních a genderově nekonformních identit v České republice [Diplomová práce]. Univerzita Karlova.
- Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3(5), 551–558. <https://doi.org/10.1037/h0023281>
- Marcia, J. E. (1980). Identity in Adolescence. *Handbook of Adolescent Psychology*.
- Matsuno, E. (2019). Nonbinary-Affirming Psychological Interventions. *Cognitive and Behavioral Practice*, 26(4), 617–628. <https://doi.org/10.1016/j.cbpra.2018.09.003>
- Matsuno, E., & Budge, S. L. (2017). Non-binary/Genderqueer Identities: a Critical Review of the Literature. *Current Sexual Health Reports*, 9(3), 116–120. <https://doi.org/10.1007/s11930-017-0111-8>
- Mead, G. H., & Morris, C. W. (1967). *Mind, Self, and Society*. University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226516608.001.0001>
- Nichols, A. L. (2020). Self-Presentation Theory/Impression Management. In *The Wiley Encyclopedia of Personality and Individual Differences* (pp. 397–400). Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781118970843.ch66>

- Perry, D. G., Pauletti, R. E., & Cooper, P. J. (2019). Gender identity in childhood: A review of the literature. *International Journal of Behavioral Development*, 43(4), 289–304. <https://doi.org/10.1177/0165025418811129>
- Powlishta, K. K. (1995). Gender bias in children's perceptions of personality traits. *Sex Roles*, 32(1–2), 17–28. <https://doi.org/10.1007/BF01544755>
- Prentice, D. A., & Carranza, E. (2002). What Women and Men Should Be, Shouldn't be, are Allowed to be, and don't Have to Be: The Contents of Prescriptive Gender Stereotypes. *Psychology of Women Quarterly*, 26(4), 269–281. <https://doi.org/10.1111/1471-6402.t01-1-00066>
- Rogers, C. R. (1995). *On Becoming A Person: A Therapist's View of Psychotherapy*. HarperOne.
- Scandurra, C., Mezza, F., Maldonato, N. M., Bottone, M., Bochicchio, V., Valerio, P., & Vitelli, R. (2019). Health of Non-binary and Genderqueer People: A Systematic Review. *Frontiers in Psychology*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01453>
- Schlenker, B. R. (1980). *Impression Management: The Self-Concept, Social Identity, and Interpersonal Relations*. Brooks/Cole.
- Smetáčková, I. (2016). *Genderové představy a vztahy: Vol. 1. vydání*. Sociologické nakladatelství (SLON).
- Stachová, K. (2020). *Nebinární gender identity* [Bakalářská práce]. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích.
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The Social Identity Theory of Intergroup Behavior. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of Intergroup Relation* (pp. 7–24). Hall Publishers. <https://doi.org/10.4324/9780203505984-16>
- Taylor, J., Zalewska, A., Gates, J. J., & Millon, G. (2019). An exploration of the lived experiences of non-binary individuals who have presented at a gender identity clinic in the United Kingdom. *International Journal of Transgenderism*, 20(2–3), 195–204. <https://doi.org/10.1080/15532739.2018.1445056>

- Vanderburgh, R., & Forshée, A. S. (2003). Depathologizing transgender youth identity: The Identity Project. *The Identity Project. APHA 131st Meeting Promoting a Healthy Future: LGBT Youth Research & Programming*.
<https://apha.confex.com/apha/responses/131am/395.doc>
- Waagen, T. (2022). *Non-Binary Gender Identity Development: A Qualitative Study*.
<https://commons.und.edu/theses>
- West, C., & Zimmerman, H. (1987). Doing Gender. *Gender and Society*, 125–151.
<https://www.jstor.org/stable/189945>

Seznam příloh

Příloha 1 – Individuální analýza rozhovoru s informantem č. 1 (KZ)

Příloha 2 – Individuální analýza rozhovoru s informantem č. 2 (FL)

Příloha 3 – Individuální analýza rozhovoru s informantem č. 3 (YG)

Příloha 4 – Individuální analýza rozhovoru s informantem č. 4 (QC)

Příloha 4.1 – Příklad tabulky organizace témat u informanta č. 4

Příloha 4.2 – Příklad: transkripce rozhovoru s informantem č. 4

Příloha 5 – Osnova pro polostrukturovaný rozhovor

Příloha 6 – Slovník pojmů